

## Nr 80

*Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m.; given Stockholms slott den 23 februari 1956.*

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

## GUSTAF ADOLF

*Ivar Persson*

---

### *Propositionens huvudsakliga innehåll*

I propositionen lämnas först en redogörelse för den under skolöverstyrelsens ledning pågående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola samt den pedagogiska försöksverksamheten vid högre skolor.

I ett andra avsnitt av propositionen behandlas vissa frågor rörande specialundervisningen i folkskolan och på försöksskolans högstadium.

Det antal intellektuellt utvecklingshämmande elever, som fordras för upprättande av särskild hjälpklassavdelning, föreslås skola sänkas från tio till åtta, varjämte förordas förmånligare grunder för inrättande av undervisningsavdelningar och gruppindelning i slöjd för hjälpklass elever.

För övrig specialundervisning i folkskolan, avseende observations-, hörsel-, syn-, tal-, läs-, friluft- och hälsoklasser, förordas bland annat vissa normer för upprättande av särskilda klassavdelningar ävensom gruppindelning i slöjd, hemkunskap och hushållsgöromål samt yrkeskunskap. Särskild specialundervisning jämsides med undervisning i vanlig klass avses skola kunna meddelas åt elever med hörsel-, syn-, tal-, läs- och skrivsvårigheter. Undervisningsskyldigheten för lärare i vissa specialklasser föreslås skola nedsättas enligt samma grunder som för hjälpklasslärare.

För specialundervisningen på försöksskolans högstadium förordas vissa särskilda bestämmelser, bland annat avseende att förbättra möjligheterna att inrätta hjälpklassavdelningar samt att möjliggöra användande i större utsträckning av klassläraresystem beträffande specialklasserna.

*Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 23 februari 1956.*

Närvarande:

Ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, NORUP, HEDLUND, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL, NORDENSTAM, LANGE, LINDHOLM.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Persson, vissa frågor rörande försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m. samt anför därvid följande.

## I. Erfarenheter av den allmänna försöksverksamheten

Den av skolöverstyrelsen ledda försöksverksamheten omfattar i överensstämmelse med 1950 års riksdagsbeslut *dels* försök med en enhetsskoleorganisation i anslutning till de riktlinjer, som uppdrogs i propositionen 1950: 70, *dels* också försök av olika slag inom de äldre skolformerna. Överstyrelsen har att inkomma med årliga redogörelser för de vid försöksverksamheten gjorda erfarenheterna.

Från och med år 1951 har vederbörande departementschef årligen i lämpligt sammanhang lämnat översikter rörande försöksverksamhetens gång (prop. 1951: 136 s. 3; 1952: 149 s. 93; 1953: 126 s. 2; 1954: 137 s. 2; 1955: 120 s. 3).

### 1. Försöksverksamhet med enhetsskola

*Skolöverstyrelsen* har med skrivelse den 5 december 1955 inkommit med redogörelse för försöksåret 1954/55. Redogörelsen är i sin helhet publicerad i »Aktuellt från skolöverstyrelsen» 1956 nr 1. Av redogörelsen torde här få redovisas följande.

Försöksverksamhetens omfattning läsåret 1954/55 framgår av tabell 1. Under verksamhetsåret tillkom 9 nya försöksdistrikt. Antalet läraravdel-

ningar tillhörande försöksverksamheten ökade från 1 525 läsåret 1953/54 till 2 516 och antalet elever från 35 784 till 61 498.

Tabell 1. Antal läraravdelningar och elever i distrikt med enhetsskolförsök läsåret 1954/55

Skoldistrikt	Försöks- verksamhet fr. o. m.	I försöksverksamheten deltagande				Försöks- verksam- heten har under året omfattat klasserna
		antal läraravdel- ningar	därav på hög- stadiet	antal elever	därav på hög- stadiet	
1. Bergsjö .....	1953	17	—	250	—	1, 2, 5, 6
2. Bollnäs lk .....	1949	52	6	1 057	163	1—7
3. Bollnäs stad .....	1949	33	4	817	95	1—7
4. Boo .....	1954	9	—	215	—	1, 5
5. Burlöv .....	1949	25	6	656	148	1—9
6. Degeberga .....	1954	11	—	144	—	1, 5
7. Falun .....	1954	22	—	540	—	1, 5
8. Gustavsberg .....	1952	21	6	523	146	1—3, 5—9
9. Göteborg .....	1953	266	33	7 343	978	1—8
10. Hassela .....	1953	7	—	145	—	1, 2, 5, 6
11. Hietaniemi .....	1949	30	8	541	174	1—9
12. Huskvarna .....	1951	66	11	1 767	312	1—8
13. Hälsingborg .....	1951	43	7	1 086	172	1—2, 5—8
14. Jönköping .....	1953	35	—	930	—	1, 2, 5, 6
15. Kolbäck .....	1954	14	—	173	—	1, 5
16. Laxå .....	1950	28	6	580	108	1—9
17. Lerum .....	1949	40	9	956	229	1—9
18. Lillhärdal .....	1949	12	3	254	79	1—9
19. Linköping .....	1950	83	14	2 264	336	1—9
20. Lomma .....	1951	21	4	487	104	1—8
21. Malmö .....	1954	25	—	616	—	1, 5
22. Mörbylånga .....	1950	29	7	627	161	1—9
23. Nacka .....	1954	25	—	572	—	1, 5
24. Nederkalix .....	1951	116	24	2 542	613	1—8
25. Njurunda .....	1952	60	5	1 235	162	1—3, 5—7
26. Öland .....	1949	43	12	895	238	1—9
27. Perstorp .....	1952	24	3	528	69	1—3, 5—7
28. Ramnäs .....	1953	14	—	262	—	1, 2, 5, 6
29. Råneå .....	1950	73	20	1 501	462	1—9
30. Rämmen .....	1953	11	—	234	—	1, 2, 5, 6
31. Skellefteå .....	1949	81	8	1 925	218	1—9
32. Skinnkatteberg .....	1954	15	—	299	—	1, 5
33. Skön .....	1950	67	17	1 666	411	1—9
34. Staffanstorps .....	1953	18	—	336	—	1, 2, 5, 6
35. Stockholm .....	1949	588	27	15 255	755	1—9
36. Sundbyberg .....	1951	120	16	3 335	440	1—8
37. Sundsvall .....	1954	31	—	887	—	1, 5
38. Sura .....	1949	35	9	861	205	1—9
39. Svedala .....	1950	28	6	649	162	1—9
40. Södertälje .....	1952	92	8	2 540	250	1—3, 5—7
41. Timrå .....	1949	63	19	1 544	447	1—9
42. Töre .....	1952	30	3	622	84	1—3, 5—7
43. Vifolka .....	1949	30	9	562	138	1—9
44. Åhus .....	1949	29	7	576	155	1—9
45. Älgshult .....	1954	9	—	130	—	1, 5
46. Österåker .....	1949	25	7	571	155	1—9
Summa		2 516	324	61 498	8 169	

Skolöverstyrelsens *försöksavdelning* har under verksamhetsåret varit uppdelad på tre rotlar med avdelningschefen, undervisningsrådet Yngve Norinder samt extra ordinarie undervisningsråden Börje Beskow och Jonas Orring som rotelchefer. Skolpsykologen docent Märta Björsjö har handlagt ärenden rörande skolpsykologverksamheten samt lett avdelningens psykologiska och pedagogiska undersökningar. På avdelningen har vidare — utom administrativ personal — tjänstgjort tre konsulenter för huvudsakligen pedagogisk-administrativa arbetsuppgifter.

Under redovisningsåret har försöksavdelningen tillkallat särskilda *sakkunniga* för utredning av frågan om hjälpklass elevernas undervisning på enhetsskolans högstadium, inrättandet av vissa statliga försöksskolor, revision av timplaner och huvudmoment, utredning av vissa lärarutbildningsfrågor m. m. För den förberedande yrkesutbildningen i klass 9 y har dessutom kallats ett antal sakkunniga, vilka utarbetat kursplaner och anvisningar och därjämte medverkat i planeringsarbetet och den pedagogiska rådgivande verksamheten.

I de till främjande av det regionala samarbetet vid försöksverksamheten tillsatta *regionala samarbetskommittéerna* — tretton till antalet — har som ordförande fungerat en statens folkskolinspektör i sju regioner, en seminariektör i fem regioner och en kommunal folkskolinspektör i en region. Som adjungerade ledamöter har en del samarbetskommittéer tillkallat representanter för yrkesundervisningen samt lektorer och övningsskollärare vid seminarier. I fem regioner har särskilda arbetsutskott utsetts, och en region har uppdelat arbetet på två sektioner.

Den pedagogiska instruktionsverksamheten har alltmer koncentrerats till korta kurser, pedagogiska dagar och auskultationer. Sålunda har under läsåret genom samarbetskommittéernas försorg anordnats nio 2-dagarskurser och ett stort antal pedagogiska dagar m. m.

Skolöverstyrelsens heltidsanställda *konsulenter* har besökt försöksdistriktet sammanlagt 89 dagar. Antalet deltidsanställda konsulenter uppgick under året till 67, vilka i denna egenskap tjänstgjort tillhopa 364,5 dagar.

Genom beslut den 26 februari 1954 förordnade Kungl. Maj:t att till överstyrelsens försöksavdelning skulle från och med den 1 juli 1954 vara knuten en *lekmananämnd* bestående av chefen för försöksavdelningen, tillika ordförande, samt sju andra ledamöter, varav tre föräldrarepresentanter. Såsom nämndens viktigaste uppgifter har angivits att som rådgivande organ medverka vid planeringsarbetet beträffande den förberedande yrkesutbildningen, utformningen av kursplaner m. m. Lekmananämnden har under verksamhetsåret haft två sammanträden. Därvid har lämnats rapporter för försöksverksamhetens nuvarande omfattning och bedrivande samt diskuterats frågor om dess utveckling i fortsättningen.

Under året har försöksavdelningen anordnat ett antal konferenser, en för samtliga skolledare engagerade i försöksverksamheten rörande i första hand timplaner och huvudmoment, en rörande den regionala konsulentverksamheten och en rörande den förberedande yrkesutbildningen i klass 9 y.

I skolöverstyrelsens regi har anordnats fortbildningskurser för yrkesvalslärare inom enhetsskolan, för handledare i praktiskt yrkesarbete, för lärare i allmänpraktisk gren av 9 y samt i mekaniskt verkstadsarbete, handelsämnen i klass 9 y, barnavård och skolhygieniska frågor, jordbruks- och skogsbruksämnen, handelsämnen i klass 9, friare arbetsformer — samlad undervisning samt i läs- och skrivsvårigheter.

## Några erfarenheter av försöksverksamheten under läsåret 1954/55 enligt infordrade rapporter

Även för läsåret 1954/55 har särskilda rapporter lämnats av skolledarna i försöksdistrikten, de deltidsanställda konsulenterna och yrkesvalslärarna. Av skolledarna har begärts uppgifter främst om lärarna, dessas utbildning och tjänstgöring, samt om elevernas ämnes- och linjeval på högstadiet. För att närmare belysa karaktären av ämnesvalet har därjämte vissa uppgifter inhämtats såväl från de avlämnande lärarna som från eleverna själva. Redogörelsen grundar sig huvudsakligen på dessa rapporter och uppgifter.

### *Synpunkter på undervisningen och dess bedrivande*

En av de för lågstadiet mest anlitade *konsulenterna* framhåller, att försöken med samlad undervisning endast långsamt vinner terräng. Beträffande grupparbetet konstaterar en annan av dessa konsulenter, att det visserligen är mycket stimulerande för barnen men att det ställer stora anspråk på läraren och även är jämförelsevis tidskrävande.

Konsulenterna i främmande språk konstaterar, att den faktiska kompetensen bland de lärare, som på mellanstadiet undervisar i engelska med stöd av den av skolöverstyrelsen meddelade behörigheten, är skiftande. Därför förordar man en förstärkning av lärarnas utbildning för undervisning i ämnet. Framför allt rekommenderas, att den i större utsträckning än hittills kompletteras med föreläsningar i ämnets metodik och med undervisningsövningar.

Radioengelskan får i allmänhet goda vitsord av konsulenterna, ehuru resultatet även av denna undervisningsform självfallet varierar avsevärt alltefter olika klasslärares olika språkkunskaper och pedagogiska förutsättningar i övrigt. En konsulent framhåller, att lärarna lätt kan bli alltför bundna av det undervisningstempo och den undervisningsmetod, som radion centralt anger.

Allmänt understryker språkkonsulenterna, att den muntliga framställningen och uttalsundervisningen till en början bör bli huvudsaken och att denna ej får träda tillbaka för en alltför tidigt införd grammatik- och skrivundervisning. Det nödvändiga av den senare bör närmast få formen av intensiva övningar i naturliga sammanhang.

Vidare framhåller man svårigheten med engelskundervisningens dubbla målsättning, som är att ge både en allmänbildande kurs i ämnet åt det stora flertalet och att förbereda en mindre grupp för fortsatta studier. Det framhålles dock såsom möjligt att i klasserna 5—7, där undervisningen i engelska är obligatorisk, hålla alla eleverna samman kring en mindre omfattande grammatikkurs, som de mera försigkomna däremot bör få lära sig att behärska mera aktivt. Den senare kategorien bör lämpligen också få mera krävande text och skrivningsuppgifter såsom överkurser. Självfallet

bör även provuppgifterna anpassas efter det skiftande elevklientelet på så sätt, att vissa allmänt grundläggande uppgifter ges åt alla elever, medan de mera försigkomna dessutom får särskilda tilläggsuppgifter.

Från och med klass 7, då intresset för ämnet starkt går tillbaka för de mindre språkbegåvade, bör enligt språkkonsulenterna kursdifferentieringen bli ännu mera markerad. Liknande synpunkter framhålles av övriga högstadietkonsulenter. Särskilt anser man, att samläsning mellan de med hänsyn till studiemål och studieförutsättningar varandra mycket olika klasserna 9 a och 9 g i möjligaste mån bör undvikas. Med tanke på konkurrensen om plats i gymnasiet bör den senare elevkategorien i tid få vänja sig vid ett mera krävande arbetstempo än som fullt ut kan genomföras vid samläsning i alla ämnen. Såsom i det följande kommer att närmare påpekas, finns det numera möjligheter att uppdelade sådana blandade avdelningar av klass 9, så att den gymnasieinriktade elevgruppen verkligen kan få undervisas för sig i vissa ämnen.

Beträffande ämneskonferensernas sätt att arbeta har man på konsulenthåll fortfarande märkt en viss osäkerhet. Vid dessa bör man lämpligen på ett konkret sätt i anslutning till gängse läroböcker ingående diskutera både kursomfång och inlärningsmetoder. Om möjligt bör lärarna också genom konferensernas försorg få närmare anvisningar om t. ex. olika sätt att effektivt utnyttja delningstimmarna. Det räcker emellertid inte med sådana konferenser endast stadiervis, utan det behövs också mera kontakt mellan de olika stadiernas lärare.

*Skolledarna* i nära en tredjedel av de försöksdistrikt, där försöksverksamheten nått högstadiet (31 distrikt), kommer i sina rapporter spontant in på differentieringsfrågan. Särskilt framhåller man olägenheterna av att i små distrikt nödgas låta klasserna 9 a och 9 g undervisas tillsammans. Det av en del skolledare uttalade önskemålet om möjlighet för de gymnasieinriktade eleverna att även i sådana distrikt bli undervisade för sig åtminstone i vissa huvudämnen, har — såsom nämnts — redan tillgodosetts genom nya bestämmelser om uppdelning av undervisningsavdelning. Dessa ingår i de »Allmänna försöksskolebestämmelser», som Kungl. Maj:t den 30 juni 1955 fastställt att gälla tills vidare för försöksskolorna (Aktuellt 1955: 26). Om i en blandad avdelning av klass 9 hela antalet elever (9 a + 9 g) vid läsårets början uppgår till minst 18, varav minst 5 tillhör 9 g, må enligt nämnda bestämmelser (12 §, 7 mom.) dessa gymnasieinriktade elever bilda en särskild undervisningsgrupp i ämnena modersmålet, engelska, tyska, franska och matematik.

Likaledes spontant understryker skolledarna ånyo behovet av att för vissa elevgrupper även på högstadiet bibehålla klassläraresystem antingen renodlat eller i modifierad form. Man anser ett sådant system vara mera fördelaktigt ur allmän uppfostringssynpunkt och med hänsyn

till elevvården. Vidare anser man, att en stor del av eleverna ej är mogna för att redan i klass 7 övergå till ämneslärarsystem. Flera skolledare framhåller, att sistnämnda system ökar disciplinsvårigheterna. Sådana omnämns från 5 distrikt, främst bland de elever, som inte är intresserade av teoretiska studier. Man håller för sannolikt, att mera praktiskt upplagda kurser avsevärt skulle minska dessa svårigheter.

### Lärarnas formella kompetens

Såsom framgår av tabell 2 har flertalet av de lärare, som under redovisningsåret undervisat i engelska i klasserna 5 och 6 i skolor av A-form, lägst överstyrelsens behörighet, nämligen cirka 90 respektive 91 procent, medan i skolor av B-form ej ens hälften (42 procent) har denna formella kompetens. Akademiskt betyg i ämnet har i genomsnitt endast 6 procent.

Tabell 2. Lärarnas formella kompetens för undervisning i engelska på enhetsskolans mellanstadium

	Antal lärare undervisande i					
	Klass 5 A-form	Därav med lägst överstyrel- sens behörig- het	Klass 6 A-form	Därav med lägst överstyrel- sens behörig- het	Klass 5—6 B-form	Därav med lägst överstyrel- sens behörig- het
a) med akademiskt betyg i ämnet .....	13	13	12	12	3	3
b) med studentbetyg och seminariebetyg i ämnet ..	102	96	62	59	29	21
c) med enbart studentbetyg i ämnet .....	29	26	25	23	5	1
d) med enbart seminariebetyg i ämnet .....	66	58	47	38	58	22
e) med realexamen, betyg från flickskola eller ofullständigt genomgånet gymnasium .....	7	3	1	1	11	—
f) med enbart självstudier	15	12	11	11	6	—
S:a antal	232	208	158	144	112	47
% av totala antalet undervisande lärare i klassen	—	89,7	—	91,1	—	42,0

Den formella kompetensen hos de ämneslärare, som under läsåret 1954/55 undervisat på högstadiet, framgår av tabell 3.

Tabell 3. Lärarnas formella kompetens för undervisning i kunskapsämnen på enhetsskolans högstadium

Distrikt	Antal avd. på högstadiet	Antal undervisande lärare							
		med lärarutbildning				utan lärarutbildning			Totalt antal lärare
		Fil. mag. el. fil. kand. med prakt. lärarkurs el. folkskollex.	Ämneslärare o. övriga lärare i 25 (27) lönegraden	Folkskoll. med befodr. kurs el. akad. betyg	Folkskoll.	Fil. mag. utan prakt. lärarkurs	Fil. kand.	Fil. stud. Ingenjörer	
1. Bollnäs lk .....	6	—	—	1	1	—	2	4	8
2. Bollnäs stad .....	4	—	—	—	1	1	1	—	3
3. Burlöv .....	6	2	—	2	—	2	—	—	6
4. Gustavsberg .....	6	1	—	—	2	2	1	—	6
5. Göteborg .....	33	4	3	1	25	1	—	—	34
6. Hietaniemi .....	8	1	—	—	7	—	—	—	8
7. Huskvarna .....	8	1	—	—	6	1	—	—	8
8. Hälsingborg .....	7	—	—	1	5	—	1	—	7
9. Laxå .....	6	—	—	1	4	2	—	—	7
10. Lerum .....	9	4	—	—	2	2	—	—	8
11. Lillhärdal .....	3	1	—	—	1	1	—	—	3
12. Linköping .....	14	2	—	1	9	2	—	—	14
13. Lomma .....	4	1	—	2	—	2	—	—	5
14. Mörbylånga .....	7	1	1	1	3	1	—	—	7
15. Nederkalix .....	24	—	—	3	15	2	—	—	20
16. Njurunda .....	5	—	—	1	1	2	—	—	4
17. Öland .....	12	4	—	1	4	—	1	—	10
18. Perstorp .....	3	—	—	—	—	—	2	3	5
19. Råneå .....	20	2	—	—	11	—	—	4	17
20. Skellefteå .....	8	—	—	2	6	1	1	—	10
21. Skön .....	17	2	—	3	3	2	1	3	14
22. Stockholm .....	27	9	2	5	4	6	—	1	27
23. Sundbyberg .....	9	—	—	—	—	5	1	1	7
24. Sura .....	9	2	—	1	4	—	—	2	9
25. Svedala .....	6	—	—	—	2	4	—	—	6
26. Södertälje .....	8	1	—	3	2	1	—	—	7
27. Timrå .....	19	—	4	1	2	2	—	1	10
28. Töre .....	3	—	—	—	3	—	—	—	3
29. Vifolka .....	9	1	—	—	4	2	—	—	7
30. Åhus .....	7	—	—	—	1	1	—	2	4
31. Österåker .....	7	2	—	1	2	1	—	—	6
Summa	314	41	10	31	130	46	11	21	290
% av totala antalet på högstadiet undervisande lärare ....		14,1	3,5	10,7	44,8	15,9	3,8	7,2	100

8

Kungl. Maj:ts proposition nr 80 år 1956



Man lägger märke till att drygt en fjärdedel (26,9 procent) av de i kunskapsämnen på högstadiet tjänstgörande saknat egentlig lärarutbildning. På grund av att de försöksdistrikten tilldelade ordinarie lärartjänsterna endast i undantagsfall hunnit besättas under läsåret 1954/55 har man ännu endast i mycket ringa utsträckning lyckats förvärva helt kompetenta ämneslärare. Ej stort mer än en fjärdedel (28,3 procent) var adjunkter, ämneslärare eller folkskollärare med 23-gradsbehörighet. Huvuddelen (44,8 procent) av de på högstadiet tjänstgörande var folkskollärare utan någon sådan behörighet.

Lärarnas formella kompetens för undervisning i yrkesämnen i klass 9 y framgår av tabell 4. Man lägger märke till att 39,4 procent av dessa lärare helt saknar lärarutbildning.

Tabell 4. Lärarnas formella kompetens för undervisning i yrkesämnen i klass 9 y

Omfattningen av lärarens utbildning	Undervisande lärare	
	Antal	%
a) seminarieutbildning .....	31	28,4
b) utbildning genom fack- eller yrkesskola + praktik + pedagogisk kurs .....	35	32,2
c) utbildning genom fack- eller yrkesskola + praktik .....	43	39,4
Summa	109	100,0

#### Elevernas ämnes- och linjeval på högstadiet

I syfte att närmare undersöka, hur ämnes- och linjevalen i olika distrikt sker och hur det fungerar med hänsyn till elevernas fortsatta utbildning, har överstyrelsen påbörjat ett följdstudium av den årsgrupp elever, som vårterminen 1954 tillhörde enhetsskolans klass 6. Elever från 30 försöksdistrikt med sammanlagt 194 klassavdelningar deltar i denna undersökning, som emellertid ännu ej sträcker sig längre än till och med klass 7.

För nämnda årsgrupp har lärarna i klass 6 lämnat närmare uppgifter om vilka former av studierådgivning, som i denna klass förekommit inför elevernas förestående ämnesval på högstadiet. Sådana uppgifter föreligger från 183 läraravdelningar av klass 6.

Enligt dessa uppgifter är följande olika former av studierådgivning vanligast — (antalet avdelningar anges inom parentes): upplysningar av klassläraren i klassen (168), samtal mellan enskilda föräldrar och klassläraren (152), samtal mellan enskilda elever och klassläraren (149), upplysningar vid föräldramöten (128), upplysningar genom särskild skrivelse eller broschyr (89).

Exempel på övriga praktiserade sätt är följande: samtal mellan enskilda föräldrar och överläraren (63), upplysningar av denne till klassen (61), samtal mellan enskilda föräldrar och yrkesvalsläraren (39), upplysningar

av denne till klassen (38) samt undersökning och rådgivning av psykologiskt utbildad (5).

Särskilda prov för att utröna elevernas allmänt-intellektuella status har förekommit i 4 distrikt (med tillsammans ett 30-tal klassavdelningar).

Från ett distrikt (4 avdelningar) meddelas, att de elever som valt tyska, fördelats på avdelningar alltefter betyg i modersmålet, engelska och matematik. Viss hänsyn har också tagits till lärarnas allmänna omdöme om eleverna. I ett distrikt (3 avdelningar) har man avrått från tillval av tyska med mindre eleverna lyckats få en betygssumma av minst 13,5 poäng i de 9 huvudämnena. På en del andra håll har man varnat elever för att välja tyska, om deras betyg i modersmålet, engelska och matematik ej uppgått till minst Ba. I de båda distrikt, där enhetsskolan är samordnad med realskolan (Huskvarna och Sundbyberg), förefaller det som om man fäst större avseende vid betygen, även om någon definitiv spärr ej förekommit. (Jfr. s. 22).

De undersökta eleverna har också själva i klass 7 fått uttala sig om hur deras ämnesval gått till. De har skriftligen fått besvara frågor om detta, bland annat frågan huruvida de bestämt sig för tillvalsämne helt av egen fri vilja och att i annat fall ange, vem eller vilka som hjälpt dem att välja. Dessa frågor har besvarats av sammanlagt 1 630 flickor och 1 600 pojkar.

Över en tredjedel av eleverna (41 procent) säger, att de bestämt sig för tillvalsämne av egen fri vilja, under det att nära en fjärdedel (24 procent) uppger, att valet skett i samråd med föräldrarna. Inemot en fjärdedel åter (21 procent) säger, att de i skolan fått hjälp med att välja ämne. Endast 3 procent menar, att valet avgjorts av läraren eller skolan.

För var och en av sina elever i klass 6 har lärarna lämnat uppgift, huruvida de anser ämnesvalet — så som detta tillgått — vara lämpligt, tveksamt eller olämpligt. Enligt vad lärarna förklarat är det sålunda träffade ämnesvalet att betrakta såsom »lämpligt» för 2 610 (81 procent), »tveksamt» för 371 (11 procent) och »olämpligt» för 123 (4 procent). Endast för 128 (4 procent) av eleverna saknas läraromdömen härom.

Självfallet är dessa läraromdömen både subjektiva och summariska. Hur ämnesvalet fungerar och till vilken fördelning av eleverna som det leder i fråga om för deras fortsatta studier viktiga förutsättningar skulle man ju helst önska få klarlagt också med hjälp av så objektiva prov och redovisningar som möjligt. Med de elever det här gäller har man emellertid ännu ej genomfört vare sig några allmänt-intellektuella eller speciella begåvningsundersökningar. Däremot har dessa elever i klass 6 genomgått ett par andra prov, som i viss mån kan tjäna till ledning vid en mera objektiv bedömning av deras studiekapacitet. Det ena var ett särskilt studieprov, som använts vid Dahlkvist-Dahrs undersökningar angående förbättrad intagningsprocedur vid läroverken, det andra var ett s. k. bokkunnskapsprov, vilket beskrivits redan i årsberättelsen för läsåret 1953/54. Dessa i klass 6 givna prov, som poängbedömts endast av skolöverstyrelsen, har ej kunnat påverka elevernas ämnesval i klass 7. Hur deras resultat vid dessa prov jämte deras i klass 6 erhållna betygssumma (i 9 ämnen) går ihop med samma elevers ämnesval i klass 7, framgår av tabell 5. Uteslutna är endast de elever, som från klass 6 i Huskvarna och Sundbybergs försöksdistrikt övergått till den därstädes med enhetsskolan förenade treåriga realskolan.

Tabell 5. Resultat i studie- och bókunskapsprov samt betygssumman (i 9 ämnen) i klass 6 för elever med olika tillvalsämnen i klass 7, höstterminen 1954

(N = antalet, M = medelvärdet,  $\sigma$  = spridningen)

Tillvalsgrupp	Kön	Studieprov			Bókunskapsprov			Betygssumma		
		N	M	$\sigma$	N	M	$\sigma$	N	M	$\sigma$
Tyska . . . . .	p	522	31,4	9,1	525	25,2	4,7	559	15,3	2,6
	fl	670	27,9	9,6	678	25,1	4,4	691	15,7	2,6
Svensk övningskurs . . .	p	281	22,0	9,9	272	20,0	5,0	294	11,7	2,5
	fl	268	18,7	8,9	270	20,1	4,9	283	12,3	2,6
Praktiskt ämne . . . . .	p	703	18,4	9,4	684	18,2	5,4	718	10,9	2,3
	fl	524	16,1	8,4	503	19,1	5,2	544	11,4	2,5
Samtliga . . . . .	p	1 506	23,6	11,1	1 481	21,0	6,0	1 551	12,6	3,1
	fl	1 462	22,0	10,6	1 451	22,1	5,7	1 518	13,5	3,3

Av tabell 5 framgår att elevernas differentiering efter ämnesval i verkligheten också blir en markerad differentiering med hänsyn såväl till deras prestationer vid dessa båda studiebetonade prov som till deras skolframgång mätt i betyg. Den grupp, som i klass 7 valt tyska och alltså läser två främmande språk, befinner sig i alla här redovisade avseenden på en betydligt högre prestationsnivå än de övriga båda tillvalsgrupperna. Mellan de sistnämnda grupperna är skillnaderna visserligen avsevärt mindre men ändå så gott som genomgående statistiskt säkerställda.

Enligt den konstruktion, som enhetsskolans högstadium fått i skolkommissionens förslag, är elevernas tillval av främmande språk ett mycket framträdande drag. De elever, som i klass 9 ämnar välja den gymnasieförberedande linjen (9 g), måste i klasserna 7 och 8 läsa två främmande språk. Eftersom flickornas språkliga skolprestationer vid den åldern i allmänhet är överlägsna pojkarnas, kan man vänta sig, att den 2-språkiga ämneskombinationen kommer att få en starkare rekrytering från flickornas sida. Att så i verkligheten också är förhållandet framgår av tabell 6.

Tabell 6. Elevernas ämnesval i fråga om språk i klass 7 läsåret 1951/56

Elevgrupper	Läsår	Pojkar		Flickor		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
2 främmande språk	1951/52	147	43,6	207	62,0	354	52,8
	1952/53	337	42,0	390	54,7	727	48,0
	1953/54	521	37,1	670	48,1	1 191	42,6
	1954/55	731	36,5	958	47,5	1 689	42,0
	1955/56	980	36,6	1 177	45,7	2 157	41,0
1 främmande språk	1951/52	190	56,4	127	38,0	317	47,2
	1952/53	466	58,0	323	45,3	789	52,0
	1953/54	882	62,9	722	51,9	1 604	57,4
	1954/55	1 270	63,5	1 058	52,5	2 328	58,0
	1955/56	1 700	63,4	1 398	54,3	3 098	59,0

Av hela den första elevkontingent, som läsåret 1951/52 nådde klass 7, valde således mer än hälften (52,8 procent) den 2-språkiga ämneskombinationen. De därpå följande årskullarna har däremot visat en betydligt mindre dragning till denna ämneskombination. Delvis kan detta bero på en mera verksam studierådgivning. Men självfallet kan också andra faktorer ha inverkat, t. ex. en något annorlunda socialfördelning och skolorganisation i de efterhand nytillkomna försöksdistrikten.

De fyra första årskullarnas ämnesval i klass 8 framgår av tabell 7.

Tabell 7. Elevernas ämnesval i fråga om språk i klass 8 under perioden 1952/56

Elevgrupper	År	Pojkar		Flickor		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
2 främmande språk ..	1952/53	108	33,3	175	51,9	283	42,8
	1953/54	267	35,4	335	47,9	602	41,4
	1954/55	438	32,7	586	43,2	1 024	38,0
	1955/56	638	31,9	865	43,2	1 503	37,5
1 främmande språk ..	1952/53	81	25,0	70	20,8	151	22,9
	1953/54	193	25,6	237	33,9	430	29,6
	1954/55	426	31,8	499	36,7	925	34,3
	1955/56	501	25,0	724	36,1	1 225	30,6
Utan främmande språk	1952/53	135	41,7	92	27,3	227	34,3
	1953/54	294	39,0	127	18,2	421	29,0
	1954/55	474	35,5	273	20,1	747	27,7
	1955/56	863	43,1	415	20,7	1 278	31,9

Vid en jämförelse mellan tabellerna 6 och 7 märker man, att det från klass 7 till klass 8 sker en avgång av elever från den 2-språkiga till den 1-språkiga ämneskombinationen eller till den utan främmande språk. I klass 8, där också engelska allmänt blir ett frivilligt ämne, har eleverna alltså möjligheter att välja även en ämneskombination helt utan främmande språk. Cirka en tredjedel av ett par av de i tabell 6 redovisade årskullarna har i klass 8 avstått ifrån att fortsätta med främmande språk. Som man vidare ser av tabellen, är det mest pojkar, som lämnar de språkliga ämneskombinationerna och därför i klass 9 blir hänvisade till den yrkesförberedande linjen (9 y). Ehuru även en stor del flickor i klass 8 övergår till ämneskombinationen med 1 främmande språk, blir disproportjonen mellan pojkar och flickor i den flerspråkiga ämneskombinationen därigenom långt ifrån helt utjämnad. Detta har till följd — såsom framgår av tabell 8 — att det kvarstår en viss överrepresentation av flickor såväl på den gymnasieförberedande linjen (9 g) som på den allmänna linjen (9 a).

Tabell 8. Elevernas fördelning på olika linjer i klass 9 under läsåren 1953/56

Elevgrupper	År	9 y		9 a		9 g		Samtliga	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Pojkar .....	1953/54	196	65,1	64	21,3	41	13,6	301	47,8
	1954/55	400	59,9	155	23,2	113	16,9	668	50,7
	1955/56	738	64,0	248	21,5	168	14,5	1 154	48,5
Flickor .....	1953/54	162	49,3	104	31,6	63	19,1	329	52,2
	1954/55	282	43,5	228	35,1	139	21,4	649	49,3
	1955/56	602	49,1	370	30,1	255	20,8	1 227	51,5
Samtliga .....	1953/54	358	56,8	168	26,7	104	16,5	630	100,0
	1954/55	682	51,8	383	29,1	252	19,1	1 317	100,0
	1955/56	1 340	56,3	618	25,9	423	17,8	2 381	100,0

Beträffande s a m m a n s ä t t n i n g e n av klassavdelningarna på högstadiet med hänsyn till elevernas ämnesval lämnas följande uppgifter.

Under läsåret 1954/55 hade i klass 7 sammanlagt 51 avdelningar organiserats för enbart elever med två främmande språk, medan 20 avdelningar omfattade både elever med två och elever med ett främmande språk. (9 avdelningar tyska — svensk övningskurs, 7 avdelningar tyska — praktiskt ämne, 4 avdelningar tyska — svensk övningskurs — praktiskt ämne.) 71 avdelningar bestod av elever med endast ett främmande språk (15 omfattade enbart elever, som tillvalt svensk övningskurs, 41 avdelningar enbart elever, som valt praktiskt ämne och 15 avdelningar både elever, som tillvalt svensk övningskurs och praktiskt ämne).

I klass 8 hade 37 avdelningar organiserats för enbart elever, som valt att läsa tyska och engelska, 18 avdelningar av enbart engelskläsende elever och 16 avdelningar av elever, som ej tillvalt något främmande språk. 33 avdelningar bestod både av elever, som tillvalt främmande språk och av elever med annat ämnesval. (5 avdelningar av två- och enspråkiga elever, 21 avdelningar av elever som tillvalt engelska och elever, som tillvalt andra ämnen, 7 avdelningar av alla elevkategorier, d. v. s. elever med två, ett och utan främmande språk.)

I klass 9 slutligen hade samläsning av klasserna 9 a och 9 g organiserats i 12 av de 18 försöksdistrikt, som hade 9 g. Ett distrikt hade sammanfört 9 a med en avdelning av 9 y. Sammanlagt förekom 7 fristående avdelningar av klass 9 g, 11 fristående avdelningar av klass 9 a och 36 avdelningar av klass 9 y.

Under redovisningsåret var sammanlagt 11 specialklasser organiserade på högstadiet.

#### *Elevernas omsättning i enhetsskolan*

Avgången av elever från enhetsskolans mellanstadium enligt preliminära uppgifter framgår av tabell 9.

Tabell 9. Elevernas övergång till andra skolor från enhetsskolans klasser 4—6 vid slutet av vårterminen 1955

Mottagande skolor	Antal elever avgångna från		
	Klass 4	Klass 5	Klass 6
Samrealskola, kommunal realskola .....	73	17	190
Högre allmänt läroverk:			
klass 1 <sup>5</sup> .....	137	58	3
klass 1 <sup>4</sup> .....	4	3	113
Flickskola .....	121	14	23
Praktisk realskola .....	—	—	78
Summa	335	92	407
Avgångna elever i procent av totala elevantalet ..	6,6 %	1,1 %	9,0 %

Avgången av elever från enhetsskolans högstadium till yrkesskolor eller skolor av gymnasial karaktär enligt preliminära uppgifter framgår av tabell 10.

Tabell 10. Elevernas övergång till andra skolor från enhetsskolans högstadium (klasserna 7—9) vid slutet av vårterminen 1955

Mottagande skolor	Antal elever avgångna från		
	Klass 7	Klass 8	Klass 9
Högre allmänt läroverk, samrealskola, kommunal realskola, flickskola .....	5	2	4
Allmänt gymnasium			
R I <sup>4</sup> .....	—	1	9
R I <sup>3</sup> .....	—	—	13
L I <sup>4</sup> .....	—	9	15
L I <sup>3</sup> .....	—	—	2
A I <sup>4</sup> .....	—	4	5
A I <sup>3</sup> .....	—	—	4
Försöksgymnasium			
R I <sup>3</sup> .....	—	—	21
A I <sup>3</sup> .....	—	—	53
Tekn. gymnasium .....	—	—	1
Handelsgymnasium .....	—	—	6
Handelsinstitut .....	—	—	1
Yrkesskolor .....	5	65	18
Folkskoleseminarium .....	—	—	5
Småskoleseminarium .....	—	—	2
Summa	10	81	159
Avgångna elever i procent av totala elevantalet ..	0,3 %	3,1 %	12,1 %

## *Yrkesorientering*

Den yrkesorienterade undervisningen har under redovisningsåret meddelats av särskilda yrkesvals lärare. Dessa är i regel folkskollärare, som genomgått en av arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med skolöverstyrelsen anordnad speciell fortbildningskurs.

Yrkesvalslärarnas arbetsformer har under året huvudsakligen varit följande: 1) yrkesorienterande undervisning klassvis (s. k. teoretisk yrkesorientering), 2) individuell yrkesorienterande praktik (s. k. praktisk yrkesorientering), 3) enskild rådgivning för elever och föräldrar, 4) informationsmöten dels för föräldrar och dels för arbetsgivare.

Yrkesorienterande undervisning klassvis förekommer i i viss mån redan i klass 6, men tyngdpunkten av denna undervisning är förlagd till klasserna 7 och 8. I klass 7 anslås sammanlagt 10 à 15 undervisningstimmar till s. k. teoretisk yrkesorientering och i klass 8 i regel 1 veckotimme. I fråga om denna undervisning konstaterar flera skolledare fortfarande att den s. k. anlagsorientering, som enligt gällande kursföreskrifter också skall förekomma, ännu ej fått tillräckligt utrymme. Förutom alltför knappt tillmätt tid påpekar man, att det på detta område saknas tillräckliga anvisningar och hjälpmedel samt att yrkesvalslärarna i regel ej har den yrkespsykologiska specialutbildning, som erfordras härför.

Individuell yrkesorienterande praktik har i klass 8 anordnats i alla de distrikt, där försöksverksamheten nått denna klass. Denna praktiska yrkesorientering omfattar vanligen fyra hela arbetsveckor, uppdelade på tre eller fyra praktikperioder och yrken under läsåret. Den är frivillig för eleverna men har i regel utnyttjats av alla utom av dem, som valt en ämneskombination med två främmande språk. Flera av dessa anser dock själva liksom en del skolledare, att de elever, som inriktar sig på att från klass 9 a antingen fortsätta med yrkesutbildning eller gå direkt ut i förvärvslivet, också skulle ha nytta av en sådan yrkesorienterande praktik.

Flertalet skolledare meddelar — på särskild fråga härom — att de anser att en enda yrkesvalslärare även i fortsättningen kan sköta arbetet i samband med yrkesorienteringen och den förberedande yrkesutbildningen. Endast 6 skolledare, som representerar större tätorter, anser, att det ej är tillräckligt med en enda yrkesvalslärare. Två av dessa skolledare föreslår, att arbetet fördelas mellan en manlig yrkesvalslärare för pojkar och en kvinnlig för flickorna.

## *Förberedande yrkesutbildning*

Syftet med den förberedande yrkesutbildningen är att ge eleverna en efter deras yrkesvalsständpunkt avpassad grundläggande eller orienterande utbildning. Alltefter deras olika yrkesmognad har man under det gångna verksamhetsåret sökt förbereda dem antingen för ett antal olika praktiska arbetsområden, för olika yrken inom ett visst yrkesområde eller för ett bestämt yrke. Såväl då målsättningen varit en bredare som då den varit mera specialiserad, har utbildningen omfattat dels praktiskt yrkesarbete,

dels därtill anknuten yrkesteoretisk undervisning, dels ock en fortsatt undervisning i allmänt medborgerliga ämnen.

Under läsåret 1953/54, då man för första gången hade förberedande yrkesutbildning för enhetsskolans elever, kunde man för endast 9 procent av dessa förlägga denna utbildning till yrkes- eller industriskolor. Såsom framgår av tabell 11, har av den andra årgång elever, som under läsåret 1954/55 erhållit förberedande yrkesutbildning, en dubbelt så stor del — drygt 18 procent — fått denna sin utbildning helt eller huvudsakligen förlagd till yrkes- eller industriskolor. Dessa skolors andel i utbildningsprogrammet är emellertid ännu ej på långt när den, som man har att räkna med då såväl enhetsskol- som yrkesskolreformen blivit genomförd. Att det samarbete mellan dessa båda skolutyer, vilket är både naturligt och nödvändigt, hittills ej kunnat komma till stånd i önskvärd omfattning, beror självfallet därpå att flertalet enhetsskoldistrikt fortfarande på tillräckligt nära håll saknar yrkesskolor med heltidsundervisning. Denna olägenhet har varit särskilt kännbar för utbildningen på jord- och skogsbruksgrenen.

De elever åter, som under året ej kunnat erhålla en för dem lämpad förberedande utbildning vid yrkes- eller industriskola, har i enhetsskolan fått undervisning i allmänbildande ämnen och yrkesteori. Deras utbildning i yrkesarbete har skett i enhetsskolan, i näringslivet eller på ömse håll, allteftersom det ansetts lämpligast med hänsyn till arbetsförhållandena. Skolledarna i alla de ifrågakvarande distrikten utom ett anser, att kontakten med arbetsförmedlingen och företagen vid elevernas utplacering i yrkesarbete i näringslivet varit tillfredsställande.

Enligt de lokala undervisningsplaner, som tillämpats under läsåret 1954/55, har i alla de ifrågakvarande distrikten på samtliga grenar av klass 9 y förekommit undervisning i modersmålet med i medeltal 3 veckotimmar (vt:r), i samhällskunskap 2 vt:r, i geografi 1 vt:e (i åtta distrikt på handelsgrenen 2 vt:r ekonomisk geografi), i biologi och hälsolära 2 vt:r, fritt valt arbete 3 vt:r (i ett par distrikt ersatt med undervisning i engelska 3 vt:r) samt i gymnastik, lek och idrott 2—3 vt:r (under skolvecka).

Till yrkesteori har på grenen för husligt arbete i regel anslagits 6 vt:r, för metallyrken 8, för handel och kontor 8, 12 eller 18 (alternativ a, b eller c), för blandade yrken 7 samt för allmänpraktisk kurs 7 vt:r i medeltal. På jord- och skogsbruksgrenen, där yrkesteorien av praktiska skäl måste ges i ännu närmare anslutning till yrkesarbetet än på övriga grenar, har i regel 26 vt:r anslagits till bägge ämnesgrupperna tillsammans. Yrkesarbetet har omfattat i medeltal 17—22 vt:r på samtliga övriga grenar inom enhetsskolan utom handelsgrenen, där inom flera distrikt yrkesarbetet på grund av lokala önskemål till förmån för yrkesteorien begränsats till 16 vt:r eller endast 3 vt:r.

För placering i lämpligt yrkesarbete har flertalet distrikt nödgats hänvisa vissa elever till andra kommuner. Endast 5 av sammanlagt 19 berörda distrikt har kunnat lösa frågan helt inom det egna distriktet. I ytterligare 8 distrikt har dock antalet sålunda hänvisade elever understigit 5. Största antalet hänvisade elever är 18 (från Burlöv till Malmö). —



Tabell 11. Elevernas fördelning på olika 9 y-grenar och skoltyper

Skoldistrikt	Antal elever med undervisning i yrkesämnen inom enhetsskolan						Antal elever med undervisning i yrkesämnen inom yrkes- eller industriskola		
	Jord- och skogsbruk	Husligt arbete	Metall-yrken	Handel och kontor	Blandade yrken (hantverk)	Allmän praktisk kurs	Metall-yrken	Handel och kontor	Andra yrken (hantverk)
Björkhagen . . .	—	9	—	—	6	—	—	—	—
Burlöv . . . . .	—	6	—	13	5	—	11	—	—
Gustavsberg . .	—	—	9	10	—	—	—	—	—
Hietaniemi . . .	13	12	11	—	—	—	—	—	—
Laxå . . . . .	—	—	—	—	12	—	6	—	—
Lerum . . . . .	—	12	9	8	7	—	—	—	—
Lillhärdal . . . .	4	9	—	—	—	—	—	—	—
Linköping . . . .	—	9	—	—	6	—	13	8	6
Mörbylånga . . .	—	9	8	6	—	—	—	—	—
Oland . . . . .	9	13	12	—	10	—	—	—	—
Råneå . . . . .	12	30	—	—	5	—	25	17	2
Skelleftehamn . .	—	—	—	14	—	—	14	—	—
Skön . . . . .	—	6	10	15	12	—	5	—	—
Sura . . . . .	—	—	—	20	—	—	13	—	—
Svedala . . . . .	—	7	—	11	9	—	6	—	—
Timrå . . . . .	—	12	13	12	10	10	—	—	—
Vifolka . . . . .	—	15	10	8	—	—	—	—	—
Åhus . . . . .	—	11	10	8	5	—	—	—	—
Österåker . . . .	—	11	15	18	—	—	—	—	—
S:a elever	38	171	107	143	87	10	93	25	8
Därav pojkar	38	17	107	46	72	10	93	11	6
flickor	—	154	—	97	15	—	—	14	2

Arbetspremier till eleverna vid yrkesarbete i näringslivet har i regel utgått med 2 kronor per dag enligt en efter samråd med näringslivets organisationer utfärdad rekommendation.

På *jordbruks- och skogsbruksgrenen* har yrkesarbetet organiserats helt inom enhetsskolan i Oland (tyngdpunkten på jordbruk) och Råneå (enbart skogsbruk). I Lillhärdal (skogsbruk-mekaniskt verkstadsarbete) och Hieta-niemi (jordbruk-skogsbruk-mekaniskt verkstadsarbete) har växelutbildning förekommit, i sistnämnda distrikt i samarbete med Tornedalens lantmannaskola, som svarat för hela jordbruksutbildningen.

På *grenen för husligt arbete* har yrkesarbetet huvudsakligen varit förlagt till enhetsskolan med några veckors kompletterande praktik i näringslivet, där lämpliga möjligheter härtill funnits (i 4 distrikt). I ett par distrikt har dock yrkesarbetet på denna gren varit helt förlagt till näringslivet, nämligen i Burlöv och Lerum (på bägge orterna med starkt inslag av livsmedelsyrken, såsom konditor, bagare, charkuterist, kock).

På *metallgrenen* har yrkesarbetet varit helt förlagt till skolverkstad i 5 distrikt, huvudsakligen till skolverkstad med viss kompletterande praktik i näringslivet i 3 distrikt, huvudsakligen till näringslivet i 1 distrikt (Mörbylånga) samt helt till näringslivet i 1 distrikt (Skön: bilmekaniker).

På *handelsgrenen* har yrkesarbetet vid tillämpning av alternativ a varit helt förlagt till näringslivet, vid alternativ b med 14 vt:r i näringslivet och 2 i skolan samt vid alternativ c helt i skolan. På *grenen för blandade yrken* har yrkesarbetet varit helt förlagt till näringslivet och vid allmänpraktisk kurs helt till allmänpraktisk verkstad i skolan. 15 av skolledarna i de 18 distrikt, som haft klass 9 y utan *allmänpraktisk gren*, svarar på särskild förfrågan, att en del av deras 9 y-elever skulle vara bättre betjänta av en allmänpraktisk utbildning.

#### **De läsåret 1954/55 tjänstgörande lärarnas och avgående elevernas inställning till några av enhetsskolans problem**

Skolöverstyrelsen redovisar hittills bearbetade svar på en rundfråga till enhetsskolans lärare vid slutet av läsåret 1954/55. Det är för mellanstadiet närmast frågor om lärarnas inställning till sitt arbete, om anledningar till oro och bekymmer i skolarbetet samt om formerna för undervisningens bedrivande. De för högstadiet bearbetade frågorna gäller i första hand differentiering, ämnes- och klassläraresystem, skoltrötthet bland eleverna samt lärarnas allmänna synpunkter i fråga om enhetsskolan.

Vidare lämnar överstyrelsen ett referat av elevernas egen uppfattning om högstadiet och särskilt det sista skolåret, sådan denna kommit till uttryck i fria uppsatser av de elever, som vid vårterminens slut 1955 lämnade enhetsskolan.

Beträffande svarsmaterialet med avseende å inställningen hos mellanstadiets lärare till några olika sidor av skolarbetet torde här få hänvisas till den utförliga redogörelsen i »Aktuellt».

#### *Inställningen hos lärarna på högstadiet till några av dess problem*

Av högstadiets lärare i teoretiska ämnen har 311, d. v. s. i det närmaste alla lärarna i dessa ämnen, besvarat det använda frågeformuläret. Av dessa

är 159 folkskollärare (115 manliga och 44 kvinnliga). 97 har akademisk examen (59 manliga och 38 kvinnliga), 24 är folkskollärare med akademisk examen (16 manliga och 8 kvinnliga). 12 har examen från högre lärarinneseminarium och 19 (14 manliga och 5 kvinnliga) har annan utbildning av varierande slag men saknar formell lärarkompetens. I tillämpliga delar har formuläret ifyllts även av 99 lärare i yrkes- och övningsämnen på högstadiet (35 manliga och 64 kvinnliga).

Det är på högstadiet alltså en mycket heterogen lärargrupp, som uttalat sig. Gruppen ämneslärare bestod under läsåret 1954/55 till största delen av icke-ordinarie lärare, enär de ordinarie lärartjänster, som genom beslut av 1954 års riksdag inrättats för enhetsskolans högstadium, ej hunnit besättas redan under detta redovisningsår. Vidare är att märka, att en stor del av de tillfrågade ämneslärarna — av akademikerna hälften (50,4 procent) och av folkskollärarna fjärdedelen (25,8 procent) — vid utfrågningen hade tjänstgjort endast ett enda år i respektive enhetsskoldistrikt. Självfallet måste dessa förhållanden beaktas vid bedömningen av de i det följande redovisade erfarenheter, som dessa lärare säger sig ha fått av enhetsskolans högstadium och några av dess problem — främst frågan om differentieringen, behovet av såväl ämneslärare som klasslärare samt skoltröttheten bland eleverna.

De vanligaste anledningarna till bekymmer i skolarbetet, som anförts vid utfrågningen, framgår av tabell 12. Förekomsten av bekymmer har deklarerats enligt följande skala: 5 = jämt och ständigt, 4 = ofta, 3 = emellanåt, 2 = sällan, 1 = aldrig.

Tabell 12. Av olika lärarkategorier angivna anledningar till bekymmer i skolarbetet vid undervisningen i läroämnena på högstadiet

Angivna orsaker till bekymmer och oro	Frekvens-medelvärden (2 = sällan, 3 = emellanåt, 4 = ofta)					
	Lärare med akad. examen			Folkskollärare		
	manl.	kvinnl.	samtl.	manl.	kvinnl.	samtl.
att inte få tillräcklig tid till mer personlig omsorg om eleverna .....	3,14	3,23	3,18 (1)	3,14	3,20	3,15 (1)
att inte hinna ge vare sig de mindre eller de mera studiebegävade en för dem tillfredsställande undervisning .....	3,13	3,15	3,14 (2)	2,92	3,08	2,96 (4)
att inte hinna med att tillräckligt väl förbereda individuella arbetsuppgifter	2,88	3,13	2,99 (3)	2,91	3,21	2,99 (3)
att inte kunna ge fullt rättvisa betyg .....	2,77	3,26	2,98 (4)	2,88	3,14	2,95 (5)
att inte hinna ge tillräckligt fasta och varaktiga färdigheter i modersmålet, matematik och främmande språk .....	2,78	3,00	2,88 (5)	2,92	3,39	3,06 (2)

Liksom beträffande mellanstadiet märker man på högstadiet, att frekvensen av omnämnda bekymmer i skolarbetet är genomsnittligt något högre hos kvinnliga än hos manliga lärare. Såsom framgår av de rangordningssiffror, som anges inom parentes i summakolumnerna, tycks för såväl akademiskt utbildade lärare som för folkskollärare det största bekymret vara att inte få tillräcklig tid till mera personlig omvårdnad om eleverna. Därefter i ordningen kommer för akademikerna differentieringsbekymret, som däremot inte förefaller att vara lika framträdande hos folkskollärarna, av vilka särskilt de kvinnliga mera tycks oro sig för att inte hinna ge tillräckligt fasta och varaktiga färdigheter i sådana ämnen som modersmålet, matematik och främmande språk. Denna skillnad mellan manliga och kvinnliga folkskollärare är i det närmaste statistiskt säkerställd.

Olika lärarkategoriernas inställning till differentieringsfrågan framgår av tabell 13. Frågan gällde närmare bestämt, hur en differentiering av undervisningen för olika elevgrupper bäst bör ske på detta stadium. De tillfrågade hade att antingen markera vilket av de i formuläret angivna tillvägagångssätten, som kunde anses bäst, eller att föreslå något annat sätt. Några andra sätt har emellertid ej i nämnvärd utsträckning föreslagits. Ehuru endast en tredjedel av gruppen lärare i yrkes- och övningsämnen över huvud taget yttrat sig i frågan, redovisas ändå denna grupp i tabellen.

Tabell. 13. Vilka differentieringsanordningar som olika lärarkategorier anser bäst på enhetsskolans högstadium.

Olika differentieringsalternativ	Vilket alternativ olika lärargrupper anser bäst					
	Lärare med akad. utbildning		Folkskollärare utan akad. utbildning		Lärare i yrkes- o. övningsämnen	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
1. Differentiering inom klassens ram .....	1	0,8	11	6,9	2	2,0
2. Fördelning av eleverna efter förmåga på olika parallella avdelningar .....	103	77,4	112	70,4	26	26,3
3. Fördelning av eleverna som enligt alternativ 2 men endast vid undervisningen i vissa ämnen	20	15,0	30	18,9	5	5,0
4. På annat sätt .....	4	3,0	3	1,9	0	0,0
Ej besvarat frågan .....	5	3,8	3	1,9	66	66,7
	133	100,0	159	100,0	99	100,0

De flesta av de tillfrågade lärarna i teoretiska ämnen anser sålunda, att en differentiering av undervisningen på högstadiet helst bör ske på så sätt, att eleverna alltefter sin förmåga uppdelas på olika avdelningar. Därefter förordar lärarna en dylik uppdelning av eleverna endast vid undervisningen i vissa ämnen. I fråga om de i första hand rekommenderade differentieringsanordningarna är det inga statistiskt säkerställda skillnader mellan olika lärarkategorier.

I sina allmänna kommentarer till differentieringsfrågorna framhåller lärarna, att ej endast eleverna utan också kursplanerna måste differentie-

ras mera än som skett. Mera utrymme på timplanerna åt praktiska ämnen anser många lärare nödvändigt för att man skall kunna göra skolarbetet meningsfullt för vissa elevgrupper, som saknar både förutsättningar och intresse för teoretiska studier. En del lärare anser att det för sådana elever borde finnas större möjligheter än nu att redan från och med klass 7 byta ut teoretiska ämnen mot praktiska.

Särskilt framhåller lärarna, att klasserna 9 a och 9 g rekryteras av elever med genomsnittligt alltför olika studieförutsättningar för att med fördel kunna undervisas tillsammans i den utsträckning, som hittills skett. Så har nämligen skett i 12 av de 18 distrikt, som har dessa båda klasser. Såsom omnämnts, har dessa synpunkter redan i viss mån beaktats därigenom att det hädanefter blir möjligt att även i små distrikt, där klasserna 9 a och 9 g ej är tillräckligt stora för att utgöra särskilda avdelningar, åtminstone under det sista skolåret undervisa de gymnasieinriktade eleverna för sig i ämnena modersmålet, engelska, tyska, franska och matematik.

Vidare framhålles från lärarhåll, att det på högstadiet bör ske en differentiering även av andra skäl än undervisningstekniska. Exempelvis en av lärarna (akademiker, kvinnlig) säger sig ha ont samvete för alla eleverna, inte bara för dem som *vill* lära sig något och gå vidare, utan också för de mindre begåvade i samma klass, som ständigt har motgångar. En annan lärare däremot (akademiker, manlig), som tjänstgör i ett distrikt med odifferentierade klasser, anser det vara värt att offra en del för att låta mindre begåvade få tillfälle att under sina känsligaste år påverkas av mera rikt utrustade kamrater. Ytterligare en aspekt på differentieringsproblemet antydes från lärarhåll, nämligen att elever, som har bättre förutsättningar och intresse för t. ex. matematik än för språk, borde kunna få följa matematikundervisningen på g-linjen men i övrigt tillhöra a-linjen.

Om behovet av både ämneslärare och klasslärare på högstadiet handlade två frågor i formuläret. Den första frågan gällde, huruvida systemet med ämneslärare är det lämpligaste för flertalet elever på enhetsskolans högstadium (klass 7—9). Denna fråga besvarades med »ja» av över två tredjedelar (70 procent) av akademikerna och inemot två tredjedelar av folkskollärarna (64 procent). Formulärets andra fråga här- om gällde, om och i vad mån det på högstadiet finns elever, för vilka all undervisning i teoretiska ämnen bör handhas av endast *en* lärare. Det stora flertalet av såväl akademikerna (76 procent) som av folkskollärarna (82 procent) besvarade även denna fråga med »ja». På särskild fråga, för vilka elever som undervisningen i teoretiska ämnen lämpligen bör handhas av en och samma person, svarar drygt två tredjedelar av lärarna i dessa ämnen, att detta främst gäller mindre studiebegåvade elever och sådana, som redan i klasserna 7 och 8 väljer ämneskombinationer med praktiska ämnen. En mindre grupp lärare anser, att detta system bör tillämpas endast i hjälp- och specialklasser samt för barn med disciplinsvårigheter. Några lärare nämner också, att ej heller elever i klass 9 y far väl av att deras undervisning i allmänbildande ämnen meddelas av ett flertal olika lärare.

Om förekomsten av skoltrötthet bland eleverna tillfrågades närmast klassföreståndarna på högstadiet. Frågan hade följande lydelse: »Har under läsåret hittills någon påtaglig skoltrötthet (skolleda) visat sig bland eleverna i den klass Ni förestått?»

Att sådan skoltrötthet förekommit bekräftades av 46 procent klass-

föreståndare i 7:e klass, av 62 procent i 8:e klass och av 45 procent i 9:e klass. Ehuru osäkra tyder dessa procenttal på att skoltröttheten skulle vara förhållandevis störst i klass 8, vilket bestyrkes ej endast av den allmänna erfarenheten utan i viss mån även av elevernas egna uttalanden.

Vissa allmänna synpunkter och förslag, som en del lärare bifogat sina svar på frågeformuläret, har också samband med elevernas trivsel. Kursplanerna måste göras mera realistiska, anser man. De måste differentieras i enlighet med de skillnader, som faktiskt finns mellan eleverna. Främst önskar man en bättre avvägning mellan undervisningen i teoretiska och praktiska ämnen. Man framhåller, att det är svårt att kunna göra undervisningen i teoretiska ämnen tillräckligt motiverad och intresseväckande för de mindre studieinriktade eleverna.

I fråga om de studieinriktade eleverna anser man, att det från deras sida i många fall fordras större ansträngning och egen arbetsinsats än hittills. En del lärare påpekar, att de intellektuellt begåvade eleverna på högstadiet i allmänhet har mindre intresse för grupparbete än för individuellt arbete. Även elevernas egna uttalanden tyder på att intresset för grupparbete är mindre på g-linjen än på a- och y-linjerna. Denna arbetsform ställer vidare stora krav både på elever och på lärare, liksom också på skolans utrustning — såsom redan nämnts t. ex. skolbibliotek och grupp- rum. En annan viktig förutsättning är, framhåller man, att lärarna själva får mera utbildning i grupparbetets metodik.

När det gäller yrkesvägledningen och den förberedande yrkesutbildningen framhålls det från lärarhåll, att denna börjar röna allt större uppskattning. Det visar sig bland annat att eleverna genom yrkespraktiken i näringslivet får större intresse också för den utbildning, som skolan har att bjuda dem. Man framhåller emellertid från flera håll, att ej endast det praktiska arbetet i skolan utan också möjligheterna till yrkespraktik för vissa elever borde avsevärt ökas redan i klass 8, där skolledan förefaller att vara störst.

Lärarnas synpunkter på den yrkesförberedande utbildningen gäller fortfarande mest dess rekrytering, som behöver förbättras. Därvidlag anser man det ej tillräckligt att inrätta specialklasser för hjälpklassklientelet, så att detta ej såsom hittills utan vidare hänvisas till yrkesförberedande utbildning. Man föreslår vissa åtgärder för att göra yrkeslinjen tilldragande även för allmänt begåvade elever, t. ex. att där jämsides med den praktiska utbildningen ge dessa elever en sådan teoretisk underbyggnad, att de sedermera utan svårighet kan övergå till kvalificerad fortsatt utbildning i fackskola eller specialgymnasier.

#### *De läsåret 1954/55 avgående elevernas åsikter om enhetsskolan och särskilt dess högstadium*

Fria uppsatser och skriftlig utfrågning med hjälp av formulär ligger till grund för den i detta hänseende lämnade redogörelsen. Sådana uppsatser under rubriken, »Hur jag haft det i klass 9», skrevs vid slutet av vårterminen 1955 av 594 flickor och 555 pojkar, vilka utgjorde 91,5 procent respektive 83,1 procent av alla elever i klass 9. Därav tillhörde 132 flickor och 107 pojkar klass 9 g, 204 flickor och 139 pojkar klass 9 a samt 258 flickor och 309 pojkar klass 9 y.

De fria uppsatserna, som i en del fall ännu bär spår av övergångsålderns tänkesätt och uttryckssätt, lämpar sig självfallet ej för någon statistisk bearbetning i egentlig mening. De synes emellertid i de flesta fall ge ett spontant uttryck för elevernas inställning. I viss mån har dessa fria framställningar kunnat utnyttjas såsom förklarande text vid bearbetningen av de mera knapphändiga utsagorna i de båda frågeformulär, som samma elever hade att besvara i anslutning till uppsatsen.

Ehuru eleverna merendels förefaller att vara positivt inställda till själva enhetsskolidén, är en del av dem mycket kritiska mot den nioåriga skolan sådan den nu är eller mot vissa sidor av den. Från en pojke i klass 9 g kommer den fränaste kritiken, som förresten avslutas med parollen: »Ner med enhetsskolan!» Men — tillägger han försonligt nog — »enhetsskolan är ju bara barnet ännu, så man får väl inte vara för elak.» En annan av de mest kritiska bedömarna bland eleverna, en pojke i klass 9 a, framhåller att denna klass inte kan leda fram till samma kompetens som realexamen. Hans slutsats blir emellertid — »tur att enhetsskolan funnits för mig.»

Den allmänna diskussionen om enhetsskolans studieresultat i förhållande till läroverkens har ingalunda lämnat de studieinriktade eleverna själva oberörda. I flera uttalanden märker man en viss oro för att inte kunna motsvara läroverkens kunskapsfordringar. I sina uppsatser har några av eleverna i klasserna 9 g och 9 a snuddat vid en del av de differentierings- och lärarproblem, som den allmänna skoldebatten gärna rört sig om. »Har jag blivit lurad?» — undrar en pojke i klass 9 g, som tidigare övervägt att fortsätta i läroverk men i stället valt enhetsskolan. En annan pojke i klass 9 g, som övergått från läroverk till enhetsskola, säger sig vara förvånad över att undervisningen i dessa båda skoltyper är så olika. I läroverket »var undervisningen så jäktig», men i enhetsskolan »behövde man inte läsa så hårt.» En flicka i klass 9 g är inne på samma tanke i sin kritik av enhetsskolan: »Felet ligger i att vi i den här skolan aldrig har lärt oss att arbeta hemma och framför allt inte fått arbeta lika mycket som läroverks- eleverna. Dessutom har vi inte haft ämneslärare lika länge och kanske inte heller haft lika bra lärare.»

En del elever åter — men mest sådana på den allmänna linjen — anser det rentav vara en fördel med enhetsskolan, att den inte är så pressande. Flera elever på den allmänna linjen säger sig vara fullt medvetna om att de näppeligen kan nå full realexamenskompetens, men de synes själva ej heller ha pretentioner på någon sådan.

En del elever framhåller, att enhetsskolan gjort det möjligt för dem att skaffa sig en utbildning, som de eljest ej skulle ha fått. Sålunda skriver exempelvis en pojke i klass 9 g: »Hade jag inte bott i ett distrikt, där det funnits enhetsskola, så hade jag ju bara gått i vanlig folkskola.» En pojke i klass 9 y uppskattar enhetsskolan av liknande skäl. »Tack vare den får man en yrkesutbildning, som man kanske inte fått annars.»

Att vissa elever även inser betydelsen av att på högstadiet få möjlighet att byta ämneskombination, om de råkat välja fel, framgår tydligt nog av deras uttalanden. En pojke (klass 9 a) framhåller såsom en fördel med enhetsskolan, att var och en — som han uttrycker sig — »kan anpassa sig efter sina egenskaper genom linjevalen.»

Det säger sig emellertid självt, att den i enhetsskoldistriktens förlängda skolplikten av många starkt uppfattas såsom det tvång, som den är. Sär-

skilt en del elever med övervägande praktisk inriktning och sådana, som på grund av sin egen självständighetssträvan eller anspråk från familjens sida är inställda på att så tidigt som möjligt gå ut i arbetslivet, kritiserar naturligt nog den nioåriga skolplikten. Det är emellertid endast ett fåtal elever (7), som i sina uppsatser direkt pläderat för ett frivilligt nionde skolår. Däremot har — som man kan vänta — flera i mera allmänna ordalag uttalat sig mot »tvånget» att gå i skola.

Flertalet av de tillfrågade eleverna — 414 (67 procent) flickor och 353 (63 procent) pojkar — anger högstadiet såsom den enligt deras mening roligaste skoltiden. För denna sin uppfattning anför eleverna i klasserna 9 g och 9 a i nu nämnd ordning följande skäl: de nya och intressanta skolämnena på högstadiet, systemet med ämneslärare och det goda kamratskapet. På yrkeslinjen (9 y) är det 187 (72 procent) av flickorna och 215 (68 procent) av pojkarna, som anser högstadieåren roligast. Drygt en tredjedel av de förra och över hälften av de senare motiverar denna sin uppfattning med den yrkespraktik, som de får under dessa år. Såsom en ytterligare bidragande orsak nämner både pojkar och flickor de nya och roliga ämnena, som tillkommit, och flickorna också det goda kamratskapet.

Vid sin återblick på högstadiet dröjer de flesta av eleverna i sina uppsatser vid det nionde skolåret, ej endast av den anledningen, att detta ligger närmast inpå dem utan kanske också av andra skäl. Många av dem uttalar sig visserligen mest om de yttre förändringar, som det sista skolåret för de flesta av dem innebär, särskilt i fråga om formerna för dess fullgörande. Men många av eleverna har av allt att döma börjat inse, att det hos dem själva vid den åldern skett och sker en markerad inre utveckling, varigenom deras inställning både till sig själva, till varandra och till arbetet förändras.

Vid den i årsredogörelsen för läsåret 1953/54 publicerade 5-årsundersökningen rörande intresseutvecklingen hos den första årsgrupp elever, som vårterminen 1954 lämnade enhetsskolan, gjordes endast jämförelser från årsklass till årsklass och mellan pojkar och flickor. Däremot gjordes ej några jämförelser mellan elevgrupperna på de olika linjerna i klass 9. Ett sådant försök till jämförelse har emellertid gjorts med den betydligt större årsgrupp elever, som vårterminen 1955 var fördelad på olika linjer i denna klass. Därvid användes i stort sett samma frågeformulär som vid den tidigare undersökningen. Själva utfrågningen och bearbetningen av materialet har tillgått på det sätt, som relaterats i föregående årsberättelse.

Tabell 14 utvisar olika grupperns intresse för de ämnen och ämnesgrenar, som alla elever haft någon erfarenhet av. Till förklaring av medelvärdena i tabellen återges innebörden av de i frågeformuläret använda intressegraderna samt den färg, som därvid fick beteckna varje grad.

*intressegrad*

(poängvärde)

1.00 = »Nästan alltid tråkigt» (svart)

2.00 = »Mera tråkigt än roligt» (mörkgrått)

3.00 = »Mera roligt än tråkigt» (ljusgrått)

4.00 = »Nästan alltid roligt» (vitt)



Tabell 14. Intressemedeltal för olika ämnen och ämnesgrenar hos olika elevgrupper i klass 9, vårterminen 1955

Ämnen och ämnesgrenar	9 y		9 a		9 g	
	pojkar	flickor	pojkar	flickor	pojkar	flickor
Kristendomskunskap .....	1,98	2,48	2,11	2,45	2,41	2,92
Välskrivning .....	2,35	3,14	2,17	2,88	2,01	2,81
Rättskrivning .....	2,25	3,00	2,36	2,84	2,25	2,78
Uppsatsskrivning .....	2,78	3,02	2,96	3,14	2,96	3,18
Språklära .....	2,00	2,35	2,05	2,31	2,28	2,64
Högläsning .....	2,80	2,92	2,49	2,69	2,53	2,92
Tyst läsning .....	3,32	3,22	3,25	3,39	3,24	3,38
Engelska, läsning o. samtal	2,39	2,83	2,76	3,18	3,09	3,49
Engelska, skrivning .....	2,00	2,46	2,38	2,86	2,68	3,18
Problemräkning .....	2,69	2,51	3,03	2,44	3,27	2,62
Mekanisk räkning .....	2,86	2,63	2,82	2,52	3,08	2,60
Tyska .....	—	—	2,58	3,02	2,66	3,35
Historia .....	2,86	2,73	3,19	2,92	3,20	3,21
Samhällskunskap .....	2,89	2,87	3,05	2,87	3,06	2,88
Geografi .....	3,12	3,00	3,09	2,95	3,20	3,07
Biologi .....	2,96	3,14	3,11	3,33	3,22	3,46
Fysik .....	3,01	2,40	3,19	2,35	3,41	2,51
Kemi .....	2,85	2,64	2,94	2,66	3,12	2,94
Hemkunskap .....	2,84	3,66	2,96	3,41	2,89	3,38
Teckning .....	3,22	3,20	3,28	3,17	2,92	3,20
Målning .....	3,06	3,20	3,16	3,18	2,87	3,26
Sång .....	2,40	3,32	2,44	3,27	2,68	3,13
Musik .....	2,89	3,22	2,90	3,32	2,89	3,21
Gymnastik .....	3,26	3,22	3,31	2,99	3,39	3,21
Lek och idrott .....	3,71	3,54	3,85	3,45	3,74	3,44
Slöjd .....	3,48	3,74	3,18	3,46	3,25	3,27

Alla elevgrupperna visar höga intressemedeltal ej endast för sådana ämnen som gymnastik, lek och idrott samt slöjd utan också för en i studie-avseende så viktig ämnesgren som tyst läsning. Flickornas intresse för ämnet hemkunskap ligger likaledes på hög nivå på alla linjer, och som är att vänta ligger det högst inom klass 9 y.

Vidare förefaller ett sådant ämne som biologi att vara relativt omtyckt av flickor på alla linjer. I klasserna 9 g och 9 a har flickorna alltså förkärlek för språket, dock ej så mycket för den skriftliga delen därav annat än i klass 9 g. Till deras minst omtyckta ämnen hör fysik, under det att detta ämne jämte matematik och kemi räknas till pojkarnas mest omtyckta. För språk visar pojkarna däremot ett betydligt mindre intresse.

Enligt tabellen visar eleverna i klass 9 y genomsnittligt sett ett förhållandevis svagt intresse för teoretiska ämnen på några få undantag när. Det säger sig emellertid självt, att det inom denna grupp liksom inom de övriga finns stora individuella variationer beträffande intressena. Att så är fallet framgår både av deras fria uppsats och de särskilda frågor, som de i anslutning till denna fick till uppgift att svara på. På frågan, huru-

vida de skulle önska att få *mer* respektive *mindre* undervisning i vissa ämnen, svarar inemot en femtedel av pojkarna i klass 9 y, att de önskar sig mer undervisning i matematik, och det gör i nära nog samma utsträckning flickorna i denna klass. Flera av dem anger också orsaken, nämligen att de under yrkespraktiken (t. ex. i affär) märkt, att man behöver kunna räkna ordentligt. Eljest önskar sig pojkarna i klass 9 y mer av gymnastik och yrkespraktik samt flickorna mer av slöjd, maskinskrivning och vissa konstnärligt betonade ämnen.

I de allmänt-teoretiska klasserna (9 a och 9 g) önskar sig pojkarna mer av — förutom gymnastik — matematik, fysik och kemi men även av slöjd. Flickorna i dessa klasser önskar sig mer av — förutom språk — slöjd, gymnastik, teckning, målning och dylikt.

De ämnen, som eleverna säger sig önska mindre undervisning i, är på allmänt-teoretiska linjer bland flickor fysik och bland pojkar kristendom samt på praktisk linje bland flickor samhällskunskap och bland pojkar modersmålet.

Eleverna fick vid samma tillfälle också uttala önskningsar om utvidgning av undervisningen även utanför den nuvarande ämneskretsen. Både flickor och pojkar med teoretisk inriktning föreslår sådana ämnen som maskinskrivning och stenografi, flickorna också barnavård. På yrkeslinjen önskar sig flickorna främst stenografi och pojkarna motorteknik. Undervisning i psykologi föreslås av en del elever på skilda linjer.

---

Det säger sig självt, framhåller *skolöverstyrelsen* avslutningsvis, att insamlingen av erfarenhetsmaterial från skollärdare, lärare, elever och andra i enhetsskolan engagerade parter måste fortsättas och kompletteras. Man behöver först och främst få en ingående personlig kännedom om bildningsförutsättningarna och bildningsbehoven hos hela det elevklientel, som enhetsskolan har omhand. Därvidlag räcker det ej med att registrera olika parter tillfälliga inställningar och uppfattningar. Sådana utfrågningar behöver upprepas och systematiseras till fortlöpande undersökningar om hur eleverna kommer tillrätta både under sin skoltid och efter slutad skolgång.

»Parallellt med de praktiska försöken torde en serie vetenskapliga undersökningar bära företagas», framhölls det i 1950 års skolproposition (nr 70, s. 192). De under redovisningsåret igångsatta utredningarna angående inrättandet av särskilda statliga försöksskolor för sådana mera vetenskapligt utförbara pedagogisk-psykologiska experiment är i det närmaste avslutade.

Resultaten av den hittills bedrivna praktiska försöksverksamheten med enhetsskola har likväl — ehuru de ännu är ofullständiga — åtminstone i vissa avseenden redan beaktats vid de successiva justeringar av den ursprungliga försöksplanen, vilka skett och måste ske med hänsyn till de under försökstiden gjorda erfarenheterna. Så har senast skett i samband med den under redovisningsåret utförda omarbetningen av enhetsskolans timplaner och huvudmoment. En fortsatt sådan anpassning måste själv-

fallet ske, allteftersom ytterligare erfarenheter vinnes under försöksverksamhetens gång. De hittills samlade erfarenheterna är emellertid ofullständiga även såtillvida, som ännu ingen årgång elever genomgått en i hela sin längd obligatorisk nioårig enhetsskola. Först läsåret 1957/58 avgår den första årgång elever, som tillhört denna skoltyp alltifrån den första klassen till och med den sista.

## **2. Pedagogisk försöksverksamhet vid högre skolor**

Skolöverstyrelsen har med skrivelse den 6 december 1955 inkommit med redogörelse för den pedagogiska försöksverksamheten vid högre skolor under läsåret 1954/55. Redogörelsen är i sin helhet publicerad i »Aktuellt från skolöverstyrelsen» 1956 nr 2. Den grundar sig på de rapporter över anställda försök, som ingivits av rektorerna eller andra försöksledare vid försöksskolorna.

Antalet beviljade försök av olika slag uppgick läsåret 1953/54 till 271 och läsåret 1954/55 till 475.

I redogörelsen lämnas inledningsvis vissa uppgifter beträffande fortgången av försöken med särskild realexamen, treåriga realskollinjer, fast linjedelning på flickskolans högstadium m. m. Dessa spörsmål torde komma att närmare behandlas i samband med beredningen av realskoleutredningens förslag.

I övrigt torde av redogörelsen här få redovisas följande.

### **Realskolestadiet**

#### *Grupp arbete*

Försök med grupparbete och individualiserande undervisning har genomförts vid några skolor på olika stadier och i olika ämnen. Oftast har vanlig klassundervisning och grupparbete omväxlat, men på vissa håll har den senare arbetsformen mera konsekvent tillämpats. Vid ett läroverk har i stor utsträckning utförts grupparbeten och självständiga individuella uppgifter med kartstudier och kartarbeten i geografi på olika stadier. Vid andra skolor har gruppundervisning ägt rum i en avdelning av klass 1<sup>5</sup> i modersmålet, engelska, historia, geografi och biologi, i en avdelning av klass 2<sup>5</sup> i modersmålet och i klass 1<sup>4</sup> i geografi. I de fall, där omdömen om försöken görs i skolornas rapporter, är de så gott som oreserverat positiva.

Försöken med grupparbete och individualiserande undervisning måste betraktas som hörande till de centrala i den pågående försöksverksamheten. Ur den synpunkten måste den av rapporterna att döma jämförelsevis ringa anslutningen från skolornas sida till denna försöksform betraktas som förvånande. Några av orsakerna skymtar i vissa skolors rapporter. För-

söken är tids- och arbetskrävande för läraren, resurserna i fråga om materiel, litteratur och lokaler bedöms som otillräckliga. En annan orsak till att antalet rapporterade försök är så jämförelsevis ringa torde vara, att försök med friare arbetsformer företas av många lärare utan att man officiellt begär tillstånd till eller insänder rapporter över försöken.

Då det alltså för närvarande föreligger vissa tekniska svårigheter att på detta område genomföra en systematisk försöksverksamhet, som ger möjlighet till en säker utvärdering av resultatet, har skolöverstyrelsen i avvaktan på resultatet av utredningen om särskilda försöksläroverk avfört bland annat denna punkt från inbjudan till fortsatt försöksverksamhet för läsåret 1955/56. Men detta förhållande får inte uppfattas som att pågående försök bör nedläggas eller nya inte anställas. Den systematiska försöksverksamheten gör inte de spontana försöken i de vanliga skolorna onödiga. En samverkan mellan de särskilda försöksläroverken och de lärare, som i vanlig skolmiljö och i sitt dagliga arbete söker nya vägar, kan bäst befrämja utvecklingen inom det område som rör metoderna för friare arbetsformer inom undervisningen.

### *Koncentrationsanordningar*

De försök med ämneskoncentration i realskolan, som inrapporterats från 8 skolor, har också i alla fall utom ett gällt avgångsklassen. Två, stundom flera ämnen har fördelats mellan högsta klassens hösttermin och vårtermin. Ibland har koncentrationen gällt kortare perioder än en hel termin.

Bland de fördelar, som försöken medfört, nämns bättre kunskapsresultat, bättre tillfällen till friare arbetsformer, lämpligare ordning mellan kursmoment i olika ämnen, som kan stödja varandra, t. ex. organisk kemi avslutad, innan studiet av ämnesomsättningen i människokroppen tar vid. Beträffande lämpligheten av att koncentrera matematikundervisningen råder dock delade meningar. »Koncentration av matematik till huvudsakligen vårterminen har (av försöksläraren) icke ansetts vara pedagogiskt lämplig: ämnet svårsmält för eleverna» konstateras från en skola. Vid andra skolor har man däremot positiva erfarenheter av samma anordning i fråga om matematiken.

I inbjudan till försöksverksamhet för läsåret 1954/55 angav skolöverstyrelsen vissa riktlinjer för försök, som betecknades som *fristudier*. Under en hel läsdag kunde man i stället för den vanliga schemaläsningen lämna åt eleverna i en klass att individuellt eller i grupp lösa vissa förelagda i förväg beredda studieuppgifter. Uppslaget anknöt till den danska lägerskolverksamheten.

Åtta skolor har rapporterat försök enligt förslaget riktlinjer. Två skolor har utformat sina fristudier i nära anslutning till den danska lägerskoleidén. De övriga sex skolornas fristudier har varit begränsade till en dag och ägnats åt studiebesök med förberedda studieuppgifter. Studiebesöken har gällt kommunala institutioner, riksdagsplenum, domstol, industrier etc.

*Fortlöpande undervisning i samhällslära genom hela realskolan*

Skolöverstyrelsen har i tidigare redogörelser utförligt redovisat uppläggnings- och gångens av försöken med fortlöpande undervisning i samhällslära genom hela realskolan. Antalet rapporterade skolor för läsåret 1954/55 är 24, men två av dem meddelar, att försöken av olika anledningar avbrutits, en skola önskar avbryta försöket och ytterligare en anser, att den efter att ha fört försöket upp genom hela realskolan slutfört försöket. I försöket har sammanlagt deltagit 71 klassavdelningar.

I skolornas rapporter bedöms resultatet av försöken i stort sett gynnsamt, men även negativa omdömen avges i några av dem. Framför allt betonas studiebesökens värde. Bestämda svar på den viktiga frågan, om studiet av samhällslära bör löpa genom hela realskolan eller koncentreras till sista klassen, börjar kunna utläsas i rapporterna från flertalet av de 14 skolor som i och med läsåret 1954/55 fört fram försöket till och med avslutningsklassen. Klart negativa svar avges endast av två skolor.

Enligt överstyrelsens mening bör försöken under denna punkt inte annat än undantagsvis utvidgas. Pågående försök bör genomföras och avslutas och en sammanfattande undersökning bland annat på grundval av det numera ganska rikhaltiga och växande rapportmaterialet verkställas. Denna resultat bör kunna ge vägledning för ytterligare försök på eventuellt återstående oklara punkter eller läggas till grund för definitiva åtgärder beträffande studiegången i ämnesgrenen samhällslära på realskolestadiet.

*Skrivningar på ämnets timmar*

Från 29 skolor har rapporter ingått om utförda försök med skrivningar på ämnets timmar i realskolan. Av dessa skolor har 9 erhållit särskild tilldelning av sammanlagt 18 veckotimmar som kompensation för den förlust av undervisningstid, som ämnet lider genom anordningen. Övriga skolor har genomfört försöket utan särskild timtilldelning. Resultaten av försöken bekräftar i de allra flesta fall de gynnsamma erfarenheterna från föregående års försök. Utöver vad som nämdes i föregående rapport framhålles bland annat följande.

Från en del skolor anföres, att förhållandena ställer sig mycket olika för de olika språken. Skrivningarna i engelska vållar inga problem vad skrivningstidens längd beträffar, under det att skrivningarna i tyska är mera tidskrävande på grund av den mödosamma grammatiska analys eleverna måste underkasta texten.

I fråga om realskolans avslutningsklass anser man sig på många håll nödgad att göra undantag. Vid en del skolor vill man ha skrivningar enligt den traditionella ordningen genom hela klassen, vid andra har man alternerat, antingen så att man haft försöksskrivningar under höstterminen och »vanliga» skrivningar under vårterminen, eller så att man under hela läsåret omväxlat med skrivningar efter den nya och den gamla ordningen.

Det är ett obestridligt faktum, att språkämnenä med här ifrågavarande försöksanordning »förlorat tid» till andra ämnen. Detta understrykes mer eller mindre eftertryckligt i flera rapporter. Den kompensation, som vissa skolor hittills erhållit i form av extra timtilldelning för försökets genomförande, har därför mottagits med stor tillfredsställelse. Desto mera anmärkningsvärt är det därför, att så många skolor år efter år utan detta stöd fortsatt försöken och varit tillfredsställda med deras resultat, och att många skolor, tydligen uppmuntrade av försöksskolornas erfarenheter, anmält sig till nya försök. För läsåret 1955/56 har några skolor, som hittills haft försöken, fallit ifrån, men inte mindre än nio skolor, samtliga högre allmänna läroverk, som tidigare inte deltagit, har ansökt om rätt att anställa försök. 27 skolor har anmält sig vilja fortsätta försöken, men det är givetvis ovisst, hur många av dem, som förut haft extra tilldelning av timmar, som är villiga att fortsätta, sedan det meddelats, att de i fortsättningen inte erhåller denna förstärkning.

I sin redogörelse för försöksverksamheten vid högre skolor för läsåret 1952/53 anförde skolöverstyrelsen angående föreliggande försökspunkt. »Först efter ytterligare något års försöksverksamhet torde man böra överväga, huruvida de officiella skrivningarna i engelska och tyska i realskolan bör helt eller delvis förläggas till ämnets egna timmar, och om en sådan förändring bör medföra ökning av ämnets timtal eller ej.» Sedan försöken pågått även under läsåret 1955/56 torde det efter en sammanfattande granskning av resultaten för samtliga försöksår böra övervägas, om de kan och bör läggas till grund för en definitiv omläggning av anordningen för språkundervisningen på realskolestadiet.

Läsåret 1951/52 påbörjades i mycket begränsad omfattning försök med att utbyta några av de ordinarie uppsatssproven i svenska mot motsvarande antal övningsskrivningar under två lektionstimmar. Försökens resultat bedömdes vid de två deltagande skolorna som gynnsamma. För läsåret 1953/54 hade fem skolor med sammanlagt 13 klassavdelningar genomfört försöket, och för läsåret 1954/55 har inte mindre än 29 skolor hörsammat inbjudan, av vilka 26 skolor med över 100 klassavdelningar rapporterat genomförda försök. Försöken har i huvudsak gällt klasserna 3<sup>4</sup> och 4<sup>5</sup> i realskolan och motsvarande klasser i flickskolan.

Omdömena om försöken växlar starkt. På många håll betonas det som fördelar med anordningen, att man får tillfälle att handleda eleverna i arbetet, att man kunnat ge övningar av nya och mera omväxlande typer, öva med olika framställnings- och stilarter etc. Eleverna har fått vänja sig vid att koncentrera sin framställning och utnyttja tiden väl. På vissa håll har man också utnyttjat tillfället att pröva friare arbetsformer, såsom intervjuer, referat och reportage eller uppsatser, utförda som grupparbete.

Att arbetet med korta skrivningar också vållar svårigheter, framgår av en del rapporter. Skrivtiden blir knapp, i synnerhet för de långsamt arbetande, och det brister i elevernas förmåga av koncentration. De stora klassavdelningarna och de trånga utrymmena gör en individuell handledning svår att genomföra.

Vissa skolors rapporter visar en uppläggning av försöken, som enligt skolöverstyrelsens bedömande måste verka befrämjande på ämnets innehållsmässiga och metodiska utveckling.

### *Matematik avkortad kurs*

För att utröna behovet av en lättare, mera praktiskt lagd kurs i matematik och dennas lämpliga utformning har skolöverstyrelsen inbjudit till försöksverksamhet med matematik avkortad kurs. Den väsentliga skillnaden mellan denna och den fullständiga kursen är, att den syntetiska geometrien bortfallit. Elever, som under minst hela sista läsåret läst matematik avkortad kurs, föreläggs i realexamen en särskild provräkning.

Ämnet matematik avkortad kurs synes hittills inte ha vunnit nämnvärd anslutning från elevernas sida utom vid några av skolorna med särskild realexamen. Inte mindre än tio skolor, som anmält sig till försök, meddelar, att inga elever önskat delta i ämnet. Elever med svårigheter i matematik, väljer antingen helt bort ämnet eller söker i det längsta följa med i den fullständiga kursen. Anledningen förmodas av rektorerna vara »ovisshet om kompetensvärdet hos realexamen med avkortad kurs i matematik». Vårterminen 1955 hade sammanlagt 18 elever vid 7 skolor anmält sig till deltagande i provräkning i matematik avkortad kurs i realexamen.

Trots den ringa elevanslutningen hittills har inte mindre än 22 skolor ansökt om att få delta i försöksverksamhet med matematik avkortad kurs under läsåret 1955/56. Det är tydligt, att många rektorer och kollegier anser, att ämnet har en uppgift att fylla.

### *Undervisning i bok- och bibliotekskunskap*

I försöksverksamhet med undervisning i bok- och bibliotekskunskap, vilken genomfördes för första gången läsåret 1954/55, hade 21 skolor anmält sig vilja deltaga. Skolöverstyrelsen beviljade försök vid fyra skolor, av vilka en senare anmält, att försöket inte kommit till stånd under läsåret. Skolorna har beviljats särskild timtilldelning för försöken.

Skolöverstyrelsen betraktar de pågående försöken med särskild undervisning i bok- och bibliotekskunskap som betydelsefulla för utvecklingen av skolans inre arbete. Det framgår med all tydlighet av försöksskolornas rapporter, att försöken inte bara befrämjat ett rationellt utnyttjande av skolornas biblioteksinstitutioner utan även i hög grad stimulerat till friare arbetsformer vid undervisningen i flera av skolans ämnen.

### *Nya verksamhetsformer inom skolan*

Försök med organiserad läxhjälp i förening med handledning i studieteknik rapporteras från 20 skolor. Skolorna har tilldelats allmänt en extra veckotimme för ändamålet, undantagsvis två.

Läxhjälpn har vanligen förlagts till tid omedelbart efter läsdagens slut, i några fall även till del av frukostrasten. Deltagandet har varit frivilligt. Vid en del skolor har deltagandet begränsats till vissa klasser eller ringar, vid andra åter har deltagandet stått öppet för alla stadier.

I de flesta fall har läxhjälpn haft formen av stödläsning med elever, som haft svårigheter i ett eller annat ämne, eller som på grund av sjukdom blivit efter i kurserna. I samband med läsningen har givits handledning och anvisningar i studieteknik. Vid några skolor har man lagt upp mera metodiska kurser dels i allmän studieteknik, dels i de särskilda ämnenas studieteknik.

Erfarenheterna har så gott som uteslutande varit goda. Endast en skola rapporterar, att läxhjälpstimmen varit alltför klen besökt. I övrigt synes elevintresset ha varit tillfredsställande och tacksamheten över hjälpen påtaglig. Lärarna uttalar tillfredsställelse med försöken.

Vägledning i studieteknik liksom arbetssättet med nya former av hemuppgifter eller läxfrihet bör enligt skolöverstyrelsens mening prövas i större omfattning och långt mera systematiskt än som hittills varit möjligt. De bästa försöken hittills med övningar i studieteknik synes ha utförts i samband med försöken med bok- och bibliotekskunskap. Samtliga hithörande försöksobjekt bör även i fortsättningen stå öppna för skolor, som vill anställa försök, men de hör uppenbarligen till den grupp av försöksobjekt, som bör prövas mera systematiskt vid särskilda försöksskolor.

Försök med *k l a s s e n s t i m m e* har under de senare åren bedrivits i ansevärd omfattning. För läsåret 1954/55 föreligger rapporter från 27 skolor, som för försökens genomförande erhållit extra timtilldelning med sammanlagt 28 veckotimmar.

I försöksverksamheten med *k l a s s e n s t i m m e* under läsåret 1952/53 förekom försök, som lämpligen kan betecknas som »*s k o l a n s t i m m e*». Skolöverstyrelsen ville ta fasta på uppslaget och inbjöd för läsåret 1954/55 till försök med skolans timme.

Under läsåret 1954/55 har detta försök bedrivits vid 9 skolor. Tre skolor har erhållit ett anslag om 300 kronor vardera för försöket, två andra har tilldelats sammanlagt 1 1/4 veckotimme.

Programmen för skolans timme har utformats olika vid olika skolor. Två huvudlinjer kan anges. Antingen har man anlitat skolan utomstående personer för föredrag, uppläsningar, bild- och filmföreläsningar, musik, teaterföreläsningar etc. eller också har man sökt att i största möjliga utsträckning anlita elever som medverkande. I ett fall har skolans elevråd och föräldraförening stått som arrangörer. I båda fallen har man eftersträvat att »vidga skolans horisont, att ge något för eleverna aktuellt och intresseväckande utanför läskurserna». Av rapporterna framgår att utöver det värde, som legat i programmen som sådana, försöken anses ha bidragit till att stärka gemenskaps känslan inom skolan och ha varit av betydelse för elever (och lärare), som fått övning i att uppträda inför större publik.



**Gymnasiet***Ämneskoncentration*

Ämneskoncentration på gymnasiet, framför allt i de två högsta ringarna, hör till de åtgärder, som är ägnade att motverka olägenheterna av den särskilt för vissa elever besvärande ämnessplittringen i skolan och främja utvecklingen av friare arbetsformer. Skolöverstyrelsen har därför fäst stor vikt vid de försök i denna riktning, som sedan flera år pågått vid olika läroverk och som vid några av dem nått en icke obetydlig omfattning.

Det har emellertid under försöksverksamhetens gång visat sig, att det stundom varit svårt att infoga försöken i skolornas arbete. Hinder av schemateknisk art, svårigheter med fördelning av lärarnas tjänstgöring, bristen på lämpliga tim- och kursplaner etc. torde ha vållat besvärligheter. Skolöverstyrelsen har därför ansett, att försök av bland annat denna art för närvarande inte bör utvidgas, utan att nya försök bör anstå i avvaktan på utredningen om särskilda försökläroverk. Försökspunkten har därför strukits i inbjudan för läsåret 1955/56.

För läsåret 1954/55 föreligger rapporter om försök med ämneskoncentration på gymnasiet från sex skolor.

I allmänhet har ämneskoncentrationen åstadkommits genom att visst eller vissa ämnen tilldelats ett högre timtal och därigenom kunnat avslutas i näst högsta ringen, under det att ett annat ämne eller andra ämnen med avseende på timantalet helt eller delvis uppskjutits till högsta ringen. Ämnen, som sålunda avslutats i näst högsta ringen, är kristendom, historia, engelska, tyska, franska, teckning.

Ämneskoncentration i form av periodläsning har försökts i modersmålet vid en skola. Försöket har pågått sedan höstterminen 1951 i LI<sup>4</sup> och numera avslutats, i och med att det under läsåret 1954/55 förts genom LIV<sup>4</sup>. Anordningen har möjliggjort ett konsekvent tillämpande av självständiga studier i ämnet, individuellt och i grupper. I arbetssättet har ingått ett livligt utnyttjande av bibliotek. Ämneskursen har inte lästs »jämntjockt» utan fördjupats på väsentligare avsnitt. Resultatet betecknas som gott.

*Fria studier på det differentierade gymnasiet*

Skolöverstyrelsen inbjöd inför läsåret 1953/54 till försök med vissa former av fria studier i de två högsta gymnasieringarna nämligen

- a) på sommaren mellan två ringar,
- b) särskild handledning med delad klass,
- c) särskild handledning med hela klassen.

Beträffande a) förutsattes, att elev, som tillfredsställande genomfört egna studier i viss kurs eller i visst kursavsnitt, i motsvarande mån skulle befrias från deltagande i den reguljära undervisningen i ämnet, och beträffande b) och c) förutsattes vissa i inbjudan angivna modifieringar i den

schemabundna undervisningen i klassen. Inbjudan förnyades för läsåret 1954/55, men anslutningen från skolorna har varit försiktig.

a) Fyra skolor redovisar försök. Så har vid ett läroverk tre elever i RIII<sup>4</sup> läst in viss del av kursen i kemi. Eleverna hörde till de bästa i klassen, och försöket föll mycket väl ut enligt läraren, som betecknar det som »en stor förmån att här kunna erbjuda ambitiösa och begåvade elever en så relativt fri och utvecklad studieform».

Tre elever, som flyttats från RII<sup>3</sup> till RIII<sup>3</sup> vid ett läroverk fick under sommaren läsa in botanikkursen för högsta ringen, varefter de efter redovisning befriades från lektionerna i botanik men deltog i laborationerna. Rektor konstaterar: »Resultatet gott».

Vid ett annat läroverk har tre elever i ring R III<sup>4</sup> under sommaren fått läsa in och i början av höstterminen tenterats på vissa avsnitt i allmän och i svensk historia. Efter förhören befriades eleverna från motsvarande delar av undervisningen. Beträffande resultatet anförts som nackdel, att »lärarens arbete ökas på ett sätt, som gör det omöjligt att tillämpa anordningen i någon större omfattning.» Som fördelar nämns: »1) Tentamen visade goda kunskaper, i två av fallen förbättrade kunskaper. 2) Eleverna uppskattade den ökade friheten under terminen. 3) De föredrogo dessa sammanhängande studier framför den vanliga läxläsningen.»

»Icke goda» erfarenheter har man emellertid haft av liknande försök vid ett läroverk i kristendom i ringarna L III<sup>4</sup> och L II<sup>3</sup>. »Eleverna har skjutit upp arbetet för länge och sedan ej kunnat arbeta igenom uppgifterna så, att det väsentliga klart urskilts, vilket torde vara en ganska typisk åldersföreteelse.»

b) Försöket har utförts vid tre läroverk.

Sålunda har man vid en skola provat fria studier i tyska i L III<sup>3</sup> + R IV<sup>4</sup>, en avdelning om 31 elever. Ämnet har på detta stadium endast 2 vtr. Halva klassen åt gången undervisades en timme i veckan och den lektionsfria hälften fick använda tiden för studier på egen hand i hemmet eller i något av skolans biblioteksrum. Stickprov efter någon månad visade, att de bästa eleverna skötte sina studier omsorgsfullt, under det att genomsnittselever och ännu mer de svaga eleverna uppsköt sina tyska studier så mycket som möjligt, och då tiden för tentamen närmade sig, anhöll åtskilliga elever om uppskov. Läraren måste i vissa fall »tvinga fram» tentamen. Vid nästa tentamensperiod, som på grund av tidsutdräkten med den första blev den sista för höstterminen, var det ännu svårare att få fram majoriteten till sluttentamen. Resultatet var detsamma som vid den första tentamen. Endast de 5—6 bästa eleverna hade skött studierna utan anmärkning, men de behärskade också kursen bättre än vid vanlig skolundervisning. Ett par av dem hade spontant läst överkurs. Lärarens intryck av försöket är, »att de flesta av eleverna ej med någon större framgång kunnat bedriva studier på egen hand; kanske beror detta delvis på att de sedan årtal tillbaka är vana vid konventionell skolundervisning. Endast de bästa eleverna når bättre — ibland påtagligt bättre — resultat vid fria studier. För de sämsta eleverna kunna dessa fria studier innebära något av en katastrof».

Vid en skola har ett liknande försök företagits i latin i L II<sup>3</sup>. Under två av ämnets läxtimmar har klassen delats efter färdighet och gruppdiffere-

tiering skett så, att den ena hälften fått ett något lättare texturval, under det att den andra hälften fått läsa ett urval »kulturhistoriskt mera givande texter». Om resultatet säger läraren, att det »tycks ha blivit en — visserligen begränsad men dock otvetydig — framgång och kan väntas bli bättre vid fortsatta försök, då ju läraren gjort nyttiga iakttagelser och efter hand förbättrat sin metod. Procentsatsen höga överbetyg är större än jag brukar ha. Procentsatsen underbetyg är ej mindre än vanligt. Det finns dock ingen anledning att antaga, att någon av de nu underkända skulle ha fått bättre resultat vid normalundervisning.»

Vid ett läroverk har i det differentierade gymnasiet gjorts försök med sammanhängande längre arbetsuppgifter i stället för det vanliga systemet med korta läxor i latin, historia och geografi. Eleverna har fått redovisa sina uppgifter vid särskilda tentamensperioder. Geografilektorn gör följande sammanfattning. »Genomförandet av delad undervisning för sista ringens elever under höstterminen har möjliggjort, att den i förhållande till antalet veckotimmar, vilket dessutom ytterligare reducerats genom skrivnings- och friluftsdagar, omfattande kursen medhunnits före den skriftliga examen. Därefter har tiden fram till den muntliga examen odelat kunnat ägnas åt repetition. Den studieplan, som har verkställts, synes ha givit eleverna en lugnare studiegång och genom omväxling mellan fria studier, arbetsövningar, föredrag och kontroll av kunskapsinhämtandet stimulerat dem till en arbetsinsats, som mera påminner om den fritt studerande vuxnes än om skolelevens. Det intresse, som växt fram i takt med ökade kunskaper och förmåga att överblicka ämnet i dess helhet, har utan tvivel varit av största betydelse för studieresultatet liksom den säkerhet i muntligt framförande, som uppnåtts till stor del tack vare det ringa antalet elever i försöksgrupperna.

Med anledning av vad som ovan framkommit tycks det finnas grund för att fortsätta försöket efter de uppdragna linjerna.» Lärarens omdöme om arbetssättets värde bekräftas av latin- och historielärarna, som anser sig ha gjort liknande erfarenheter beträffande sina ämnen.

### *Särskild prövning i studentexamen för läroverkets egna elever*

Särskild prövning i studentexamen har under läsåret 1954/55 avlagts i 138 fall vid 22 skolor. Vederbörande elever har begagnat sig av möjligheten att genom prövningen avsluta skolstudierna i ett ämne upp till tre terminer före studentexamen. Endast undantagsvis har elever provat i två ämnen. I några fall, där elever inte nått ett åsyftat betyg, har de avbrutit prövningen och återgått till undervisningen i ämnet. Erfarenheterna av anordningen är liksom föregående år enbart goda. Vissa rektorer uttrycker i något olika ordalag meningen, att försöket är »moget att ersättas med allmänt gällande stadga». Överstyrelsen överväger också att efter viss utredning föreslå Kungl. Maj:t att s. k. särskild prövning införs som en permanent anordning i skolornas arbete.

*De skriftliga proven i studentexamen förlagda tidigare än till vårterminen i högsta ringen*

Försök med att förlägga vissa skriftliga prov i studentexamen till höstterminen i högsta ringen rapporteras från 19 skolor. Försöken har i 17 fall gällt engelska, i 3 fall franska och i 3 fall latin.

Under läsåret 1953/54 förekom för första gången försök med att förlägga det skriftliga studentexamensprovet i engelska till vårterminen i nästa högsta ringen. För att underlätta försöket föreslogs i skolöverstyrelsens inbjudan vissa ändringar av timplanen. Försöket utfördes under detta första läsår vid sju skolor, och i skolornas rapporter bröt sig meningarna om resultaten ganska starkt.

För läsåret 1954/55 har försök rapporterats från 12 skolor. Resultaten bedöms fortfarande mycket olika. Vid somliga skolor är man nedslagen över att man inte lyckats åstadkomma lika goda skrivningsresultat vid slutet av näst högsta ringen som man brukar nå vid vanlig examen. Det har framför allt brustit i ordförråd och fraseologi. Vid en skola tycker man sig också ha märkt, att de elever, som klarat sitt skriftliga studentexamensprov i engelska i näst högsta ringen, sedan inte ägnat tillräckligt allvar åt ämnet i högsta ringen. Vid andra skolor däremot förutser man, att de mindre goda resultaten i skrivningarna kan komma att uppvägas av bättre prestationer i litteraturläsning och övriga moment i ämnet.

Vid fem skolor har man endast gynnsamma erfarenheter att rapportera. Man har nått goda resultat i skrivningarna, stundom mycket goda. Att det under sådana omständigheter är en stor fördel att få ägna hela sista ringen åt litteraturläsning »med brett utrymme för kulturella utblickar», olika slag av praktiska muntliga övningar i språket etc., säger sig självt.

*Muntlig framställning*

Försök med undervisning i muntlig framställning med delad klass påbörjades läsåret 1953/54 vid 16 skolor, som för att möjliggöra klassdelningen tilldelades extra timlärartimmar. Försöken har fortsatt under läsåret 1954/55 och utförts vid inte mindre än 46 skolor, som för ändamålet tilldelats sammanlagt 75,5 veckotimmar.

I inbjudan till försöket hänvisade överstyrelsen till den omständigheten, att kursplanerna för det nya gymnasiet starkare än tidigare betonar de muntliga momenten i modersmålsundervisningen, och framhöll värdet av försök med talundervisning i delad klass, eftersom undervisningen i muntlig framställning i särskilt hög grad torde försvåras av stort elevantal i klasserna.

Skolornas rapporter vittnar om att man utnyttjat möjligheterna av en utvidgad och intensifierad undervisning och övning i modersmålets muntliga moment mycket väl. Fördelarna med delad klass vid arbetet framhålls allmänt som klart påtagliga. Eleverna kan handledas individuellt, undervisningsavdelningen i dess helhet blir aktiv under varje lektion, samverkan mellan lärare och elever och mellan eleverna inbördes blir livligare,

blyga elever känner sig mindre besvärade. I vissa rapporter hävdas, att systemet med delad klass är nödvändigt för en effektiv undervisning i denna ämnesgren.

### *Samhällslärans ställning på gymnasiet*

Inbjudan till försök under rubriken »Samhällslärans ställning på gymnasiet» utfärdades inför början av läsåret 1954/55. Rapporter över detta första läsårs försöksverksamhet föreligger från 18 skolor. Av dessa har två anmält, att försöken inte kommit igång under läsåret, men att man önskar ta upp dem under kommande läsåar, och vid en skola avstyrker försöksledaren från att fortsätta försöksverksamheten, tydligen emedan han anser, att vad den vill utpröva, nämligen en utspridning av studiet av samhällsläran över hela gymnasietadiet, redan är anbefallt i kursplanen för det nya gymnasiet.

Såsom framgår av inbjudan avsåg skolöverstyrelsen dels att utpröva den lämpliga uppläggnings- och lämpliga arbetsmetoder för studiet av samhällslära enligt kursplanen för ämnet historia med samhällslära på det nya gymnasiet, dels att »pröva ut samhällsläran som ett helt självständigt ämne under hela gymnasietiden».

Från flera av försöksskolorna föreligger redan efter första verksamhetsåret utförliga rapporter över väl planerade och konsekvent genomförda försök, i huvudsak avseende kursfördelningen, anknytningen till det egentliga historiestudiet samt arbetsmetoderna. Vid två skolor har man prövat att läsa samhällslära som självständigt ämne. Ett försök vid en skola med en månads koncentrationsläsning av samhällslära under vårterminen i L III<sup>4</sup> under samtliga historiektioner bedöms som misslyckat, varför man anser att försöket ej bör fortsättas.

En intressant iakttagelse vid genomgången av rapporterna är, att studiet av samhällslära på gymnasietadiet liksom på realskolestadiet lockar till friare arbetsformer mer än den sedvanliga klassundervisningens. Detta syns även gynnsamt inverka på arbetssättet vid det egentliga historiestudiet.

Skolöverstyrelsen betraktar de pågående försöken som viktiga och värdefulla. Med en mer utförlig redogörelse bör emellertid anstå till dess försöken nått längre.

### *Frivillig textilslöjd*

Skolöverstyrelsen föreslog i sitt förslag till provisorisk gymnasierform att på gymnasiet skulle utanför schemat beredas möjlighet till frivilligt deltagande i undervisning i vissa övningsämnen, bland annat textilslöjd. För att utpröva lämpliga former för undervisningen i detta ämne inbjöd överstyrelsen till försöksverksamhet med början läsåret 1954/55.

Under läsåret har 6 skolor deltagit i försöket, som bedrivits för kvinnliga elever inom ringarna II<sup>4</sup> och I<sup>3</sup> samt vid flickskolorna inom klass 7<sup>7</sup>, 6<sup>6</sup>. Undervisningen har omfattat textil- och materiallära samt handarbete.

uppdelade på teoretiska och praktiska moment. I arbetet har även ingått studiebesök vid industrier. Försöken har rönt stort intresse såväl från rektorer och lärare som från elever. Som exempel på elevintresset kan nämnas, att vid ett läroverk undervisningsavdelningen om 14 elever utvaldes bland ett 30-tal anmälda från ifrågakommande ringars 49 flickor.

---

*Skolöverstyrelsen* framhåller avslutningsvis, att överstyrelsen med anledning av erfarenheterna av de gångna årens försöksverksamhet vidtagit vissa åtgärder, som syftar till en ännu mer koncentrerad och planmässig försöksverksamhet på vissa områden. Särskilda av överstyrelsen tillkallade sakkunniga utreder frågan om möjligheterna att samla flera försöksobjekt till några få s. k. försöksläroverk och därigenom skapa förutsättningar för ett mera systematiskt genomförande och en mera vetenskaplig bearbetning av vissa försök, t. ex. försöken med olika former av ämneskoncentration och friare studiesätt. Vidare har genom Kungl. Maj:ts medgivande försöken med slopande av höstterminsbetygen i klasserna 1<sup>5</sup>, 1<sup>4</sup> och 1<sup>7</sup> övergått till att bli en anordning, som kan tillämpas generellt, om vederbörande rektor så beslutar. Också försöken med särskild prövning i studentexamen för läroverkets egna elever har enligt överstyrelsens mening utfallit så, att de, sedan vissa tekniska frågor lösts, bör kunna infogas i skolornas ordinarie verksamhet.

Vissa försök har avslutats: den fonetiska skriftens betydelse för engelskundervisningen, realexamensskrivningen i engelska förlagd till höstterminen i avslutningsklassen, uppsatsskrivning i engelska och tyska i realexamen, delad klass vid undervisning i främmande levande språk i annan avdelning än nybörjaravdelning och nya former för morgonandakten. Vidare överväger överstyrelsen att, sedan vissa försök som pågått under en följd av år successivt avvecklats, framlägga resultatet av de samlade erfarenheterna och på grundval härav eventuellt föreslå vissa åtgärder. Till denna grupp av försök hör Fortlöpande undervisning i samhällslära genom hela realskolan och Språkskrivningar på ämnets timmar i realskolan.

### **3. Departementschefen**

Under läsåret 1954/55 omfattade försöksverksamheten med nioårig enhetsskola 46 skoldistrikt. I 18 distrikt var samtliga klasser representerade, från den första till den nionde. 19 distrikt omfattade alla tre klasserna på högstadiet; ett distrikt hade dock inga elever på g-linjen i klass 9.

Ett av de mest framträdande problemen för försöksverksamheten har varit och är tyvärr alltjämt bristen på kompetenta lärare för högstadie-

undervisningen. Som en åtgärd för att förbättra lärarrekruteringen tilldelades försöksskolans högstadium ordinarie lärartjänster i läroämnena från och med läsåret 1954/55. Antalet dylika tjänster bestämdes för nämnda läsår till högst 90 adjunktstjänster i Ca 29 alternativt ämneslärartjänster i Ca 27, högst 65 adjunktstjänster i Ca 27 alternativt ämneslärartjänster i Ca 25 samt högst 100 folkskollärartjänster i Ca 23. För innevarande läsår har nämnda antal bestämts till respektive 141, 65 och 200. Härav har skolöverstyrelsen på de olika distrikten hittills fördelat respektive 129, 65 och 186.

Såsom framhållits i överstyrelsens redogörelse hann de ordinarie lärartjänsterna i läroämnena endast i undantagsfall besättas under läsåret 1954/55. De flesta av dessa tjänster uppehölls alltså av extra ordinarie lärare och andra vikarier m. fl. Endast 48 procent av de lärare, som haft minst halv tjänstgöring, hade avlagt fil. mag. eller fil. kand. eller genomgått befodringskurs eller haft annan utbildning, berättigande till anställning som ämneslärare eller folkskollärare i 23 lönegraden. En dryg fjärdedel av lärarna i läroämnena saknade egentlig lärarutbildning. Den del av lärarkåren, som även i avseende å pedagogisk utbildning hade kompetens till adjunks-, ämneslärar- eller 23-gradstjänster, uppgick blott till 28,3 procent.

Jag har tidigare framhållit, att tillskapandet av ordinarie lärartjänster i läroämnena på högstadiet skulle komma att verka endast så småningom och att man ännu i åtskilliga år måste räkna med betydande svårigheter i fråga om lärarrekruteringen i försöksskolan. Detta bekräftas också därav att, enligt vad jag inhämtat, hittills kunnat med ordinarie innehavare besättas blott omkring 35 av tjänsterna i Ca 29—27, omkring 20 av tjänsterna i Ca 27—25 och omkring 75 av tjänsterna i Ca 23. Då det bör vara ett mycket starkt intresse för den kvalificerade lärarkåren i landet att medverka i försöksskolans pedagogiska arbete, är det min allvarliga förhoppning, att de ordinarie lärartjänsterna på högstadiet skall snarast möjligt besättas i betydligt större omfattning än hittills. Några verkligt säkra och definitiva slutsatser beträffande utformningen av den enhetsskoleorganisation, som skall genomföras, torde ju knappast kunna dragas, med mindre det pedagogiska arbetet i försöksverksamheten på fältet omhänderhas av en sådan läraruppsättning, som man kan påräkna skola finnas i den fullt genomförda enhetsskolan. Utan medverkan av dylika lärare i försöksverksamheten är det risk, att enhetsskolan i pedagogiskt hänseende kan få en utformning, som icke motsvarar de resultat, som verkligen kan nås med en erfaren och kvalificerad lärarkår.

Redan med hänsyn till nu berörda förhållanden är det enligt min mening ännu för tidigt att söka göra några generella värderingar beträffande resultatet av försöksverksamheten, liksom det är ogörligt att söka använda endast hittills vunna erfarenheter på vissa punkter som underlag för en bedömning av hur enhetsskolan slutgiltigt bör utformas i pedagogiskt och organisatoriskt hänseende. Ännu någon tid bör man inrikta sig på försöks-

verksamheten och ge denna förbättrade arbetsbetingelser och ytterligare möjligheter till ändamålsenlig variation av försöken i olika hänseenden. Den fortlöpande översynen av tim- och kursplanerna för försöksskolan har numera resulterat i »Timplaner och huvudmoment vid försöksverksamhet med nioårig enhetsskola», fastställda av skolöverstyrelsen för läsåren 1955/58. De har alltså ännu icke tillämpats ett helt läsår. Det förtjänar i detta sammanhang också att uppmärksammas, att ännu ingen elev passerat försöksskolans alla klasser från den första till den sista. Den första årskullen med fullständig nioårig skolgång i försöksskolan bakom sig kommer att gå ut först vårterminen 1958. Det är en icke oväsentlig förutsättning för ett gott resultat av skolarbetet, att också eleverna från början får anpassa sig till den förändrade metodiken och andra nya inslag i undervisningen.

Försöksverksamheten är inriktad på en i hela sin längd obligatorisk nioårig skolgång, och det förarbete, som måste utföras för att skolans inre arbete skall kunna uppbära enhetsskolereformen, är såsom framhållits i 1950 års skolproposition stort nog att fylla ut ett årtionde eller mer. I nämnda proposition har förutsatts, att mot slutet av 1950-talet en sammanfattande utredning i skolfrågorna skall komma till stånd, varvid praktiska och vetenskapliga erfarenheter bör sammanarbetas till en hållbar grund för den organisation, som sedan skall successivt genomföras. Denna utredning bör enligt min mening i vissa hänseenden påbörjas så snart som möjligt och senast under år 1958, bland annat i vad gäller den rent vetenskapliga bearbetningen av de olika pedagogiska spörsmålen. Redan vid nästa års riksdag bör emellertid ställning tagas till bland annat frågan om förstärkning av lärarhögskolans pedagogiska institution och arbetsfördelningen mellan denna och skolöverstyrelsen i fråga om vetenskapliga undersökningar m. m. beträffande försöksverksamheten; jag erinrar om att psykologutredningen i sitt betänkande (SOU 1955: 11) föreslagit, att viss del av statens psykologisk-pedagogiska instituts uppgifter överföres till lärarhögskolan, i samband varmed den pedagogiska institutionens personella resurser skall ökas. Jag räknar vidare med att vid höstens budgetarbete skall få prövas frågan om inrättande av särskilda statliga, till vissa lärarutbildningsanstalter knutna försöksskolor, varom skolöverstyrelsen på grundval av den numera inom överstyrelsen verkställda utredningen i ämnet torde komma att framlägga förslag i samband med sina anslagsäskanden för budgetåret 1957/58. Den sammanfattande utredningen i skolfrågorna bör enligt min mening vara avslutad i sådan tid, att därpå grundade förslag om enhetsskolans successiva genomförande och skolväsendets vidare utveckling kan föreläggas riksdagen i början av 1960-talet.

Under tiden bör försöksverksamheten med enhetsskoleorganisation bedrivas med största målmedvetenhet och i hela den omfattning, som lärartillgången och andra inverkan omständigheter medger. Det förefinnes för



närvarande ett mycket starkt kommunalt intresse för denna skoltyp, vars tillkomst ju i första hand grundas på ett frivilligt kommunalt åtagande. En ökad omfattning av försöksverksamheten är angelägen framför allt med hänsyn till önskvärdheten av att ytterligare sammanhängande försöksregioner åstadkommes och till det förhållandet, att det utan en verksamhet i större omfattning icke torde vara möjligt att vid bearbetningar av erfarenheter och resultat göra det tillräckligt representativa urval i olika hänseenden, som från vetenskapliga synpunkter kräves. Därtill kommer att en övergång till nioårig skolgång i försöksskolans form för många skoldistrikt också innebär ett tillgodoseende av de krav på skolorganisationens omedelbara vidgning, som de ökade ungdomskullarna ställer.

Försöksverksamhetens successivt ökade omfattning medför givetvis en allt större arbetsbelastning på skolöverstyrelsens försöksavdelning. Jag har i 1956 års statsverksproposition föreslagit en förstärkning av avdelningens personella resurser med en byrådirektör, en skolpsykolog och en amanuens. Därest likväl en avlastning av avdelningens arbetsbörda befinner sig erforderlig, bör det i första hand ankomma på skolöverstyrelsen att överväga, huruvida icke handläggningen av en del rutinmässiga ärenden kan överföras till andra arbetsenheter inom överstyrelsen för att försöksavdelningen skall få större möjligheter att koncentrera sig på den konstruktiva delen av försöks- och undersökningsarbetet.

De årligen återkommande redogörelserna för försöksverksamheten avges av skolöverstyrelsen till åttlydnad av Kungl. Maj:ts beslut den 6 oktober 1950, enligt vilket överstyrelsen har att årligen inkomma med »redogörelse för de åtgärder, som under det sist förflutna läsåret vidtagits med avseende på försöksverksamheten, samt för de erfarenheter och resultat, som under samma tid framgått av densamma». Innan jag går in på att i all korthet kommentera några punkter i den föreliggande redogörelsen, vill jag framhålla, att skyldigheten att årligen leverera »erfarenheter och resultat» självfallet icke kan tas alltför bokstavligt, när det gäller ett pedagogiskt och organisatoriskt uppbyggnadsarbete, som i många väsentliga avseenden med nödvändighet kräver fleråriga erfarenheter och fortlöpande undersökningar. Några »erfarenheter och resultat» kan givetvis icke lämnas årsvis i fråga om de mera långsiktiga undersökningar och pedagogiska och organisatoriska arrangemang, som i försöksverksamhetens nuvarande skede är mest aktuella. Som exempel kan nämnas de differentieringsanordningar med s. k. alternativkurser, som i samband med den nya versionen av »Timplaner och huvudmoment» nu är under utprövning i distrikten. Effekten av dylika anordningar kan ej med någon säkerhet bedömas förrän de prövats med en eller annan årgång elever på försöksskolans hela högstadium, det vill säga först efter en minst treårig försöksperiod. I dylika hänseenden bör

därför berättelserna få begränsas till huvudsakligen beskrivande redogörelser för försöksverksamhetens utveckling och problem, till dess efter några år verkliga slutsatser kan dragas av de gjorda erfarenheterna.

Liksom tidigare har konsulenterna och lärarna uttalat sig i differentieringsfrågan. Av lärarna i läroämnena på högstadiet har endast 0,8 procent av den akademiskt utbildade gruppen och 6,9 procent av folkskollärargruppen ansett en differentiering inom klassens ram vara den bästa differentieringsanordningen, medan 77,4 procent respektive 70,4 procent av dessa grupper funnit en fördelning av eleverna efter förmåga på olika parallellavdelningar vara bäst. 15 procent respektive 18,9 procent har givit sitt förord för en differentiering på parallellavdelningar endast vid undervisningen i vissa ämnen. Hos den mycket heterogena lärarkåren i högstadiets läroämnena rådde således under det gångna läsåret en ganska kompakt majoritet för en klassdifferentiering i större eller mindre omfattning. Mer förvånande är att intresset för en differentiering inom klassens ram på mellanstadiet också var ganska svagt hos mellanstadielärarna. Något mer än en fjärdedel (26,3 procent) rekommenderade sistnämnda alternativ, medan en tredjedel av rösterna föll på vardera av de två andra nyss nämnda alternativen.

Av uppgifterna om högstadieavdelningarnas sammansättning under läsåret framgår, att eleverna i sjunde och åttonde klasserna i de allra flesta fall grupperats i avdelningar alltefter tillvalsämnena. Av 142 avdelningar i klass 7 bestod 51 av enbart elever med två främmande språk och 71 av elever med ett främmande språk i kombination med svensk övningskurs eller praktiskt ämne. Endast 20 avdelningar i klass 7 omfattade både elever med två och elever med ett främmande språk. Av 104 avdelningar i klass 8 var 71 helt grupperade efter tillvalet (37 avdelningar med enbart elever med två främmande språk, 18 avdelningar med enbart elever, som valt engelska, och 16 avdelningar med enbart elever utan främmande språk). Endast 33 avdelningar bestod av både elever, som valt främmande språk, och elever med annat ämnesval. En klassdifferentiering alltefter ämnesvalet från och med sjunde klassen har alltså tillämpats i mycket stor utsträckning. Såsom jag framhöll i fjol är detta förståeligt, eftersom man måst gå till verket utan det pedagogiska förarbete, som alltifrån början ansetts oundgängligen nödvändigt. Det bör också beaktas, att systemet med klassdifferentiering alltefter ämnesvalet ej innebär någon definitiv uppsortering av eleverna från och med sjunde klassen, eftersom systemet alltid är kombinerat med rätt till övergång från en tillvalsgrupp till en annan.

För att få differentieringsfrågan allsidigt belyst genom systematiska försök även med odifferentierade avdelningar på högstadiet torde det bli nödvändigt att anställa dylika försök vid de i det föregående omnämnda statliga försöksskolorna, där försöken kan utföras av lärare med den speciella pedagogisk-metodiska skolning och erfarenhet, som otvivelaktigt är en avgörande förutsättning för ett effektivt arbete med ett odifferentierat

elevmaterial. Sedan kan det vara dags att söka avgöra, i vilken utsträckning en högstadiundervisning utan mer eller mindre omfattande differentiering alltefter elevernas studieförutsättningar skall kunna bedrivas med framgångsrikt resultat. Att en ändamålsenlig metodik och lämpliga kursföreskrifter och läroböcker för en dylik undervisning måste skyndsamt utarbetas, är emellertid uppenbart med hänsyn till sådana högstadieskolor på landsbygden, där antalet parallellavdelningar är och kommer att förbli begränsat.

Beträffande nionde klassen har från flera håll påtalats de olägenheter och ogynnsamma konsekvenser, som följer med samläsning mellan a- och g-linjen. Såsom överstyrelsen framhållit har dock numera skapats gynnsammare arbetsförutsättningar härutinnan. Enligt allmänna försöksskolebestämmelserna får särskilda avdelningar av 9 a och 9 g upprättas om antalet elever är minst 10 i vardera avdelningen eller minst 6 i endera avdelningen och minst 25 i båda avdelningarna tillsammans. Bildar 9 a och 9 g en avdelning om lägst 18 elever, varav lägst 5 i 9 g, får sistnämnda elever bilda särskild undervisningsgrupp i modersmålet, engelska, tyska, franska och matematik.

I årsredogörelsen för läsåret 1951/52 betecknade överstyrelsen siffrorna för den första elevkontingentens ämnesval i fråga om språk i klass 7 såsom »i viss mån oroväckande». Överstyrelsen åsyftade det förhållandet, att icke mindre än 52,8 procent av eleverna tillvalt tyska och därmed engagerat sig för två främmande språk. Nämnda procenttal har emellertid därefter stadigt sjunkit, och en ytterligare avtappning från den tvåspråkiga ämneskombinationen äger rum vid övergången till åttonde klass; procenttalet för den tvåspråkiga gruppen i klass 8 har sjunkit från 42,8 läsåret 1952/53 till 37,5 innevarande läsår. Även om man beaktar, att en avgång sker till högre skolor före klass 7, synes dock det av överstyrelsen redovisade siffermaterialet i förevarande hänseende tyda på en tendens mot en rimligare balans. Såsom överstyrelsen anför, kan detta delvis bero på en mera verksam studierådgivning. Studierådgivningen och yrkesvägledningen har uppenbarligen betydelsefulla uppgifter att fylla i detta hänseende, liksom det också måste vara av stort intresse att fortlöpande följdundersökningar göres beträffande exempelvis sambandet mellan ämnesvalet i klasserna 7 och 8, linjevalet i klass 9 samt yrkesvalet eller valet av fortsatt utbildning.

I detta sammanhang får jag erinra om att i 1956 års statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln p. 195, framlagts förslag om anordnande av befodringskurser för yrkesvalslärare i syfte att förbättra dessa lärares specialutbildning.

Försök med förberedande yrkesutbildning i klass 9 y har nu pågått under två läsår. Såsom framgår av redogörelsen har under läsåret 1954/55 möjligheterna att förlägga denna utbildning till yrkesskolor av olika slag något förbättrats i jämförelse med det första året. I och med den successiva ut-

byggnaden av yrkesutbildningens kapacitet öppnas ökade möjligheter för en dylik anordning. De problem, som redovisats i samband med den förberedande yrkesutbildningen i klass 9 y, understryker i hög grad behovet av samarbete och samverkan — både vid planeringen och vid de praktiska anordningarna — dels mellan olika skoldistrikt, dels mellan försöksskolan och yrkesskolan, dels mellan lokala och regionala myndigheter. Jag torde få återkomma till dessa spörsmål i samband med anmälan av skolstyrelseutredningens förslag.

Förutnämnda »Timplaner och huvudmoment», som fastställts att gälla under läsåren 1955/58, innefattar bland annat förebild till timplan för klass 9 y, avseende åtta olika huvudgrenar: 1) jord- och skogsbruk (tre varianter), 2) husligt arbete (tre varianter, varav en allmänpraktisk), 3) metallindustri, 4) träindustri (två varianter), 5) för orten väsentligt yrkesområde, 6) detaljhandel och kontor (tre varianter), 7) hantverk och blandade yrken (två varianter, varav en allmänpraktisk) samt 8) teknisk gren (två varianter). Enligt redogörelsen för läsåret 1954/55 har lärarnas synpunkter på den yrkesförberedande utbildningen fortfarande mest gällt dess rekrytering, som ansetts behöva förbättras. Bland annat har föreslagits åtgärder för att göra y-linjen mera tilldragande även för allmänt begåvade elever, exempelvis genom att jämsides med den praktiska utbildningen ge en sådan teoretisk underbyggnad, att eleverna sedermera utan svårighet kan övergå till kvalificerad fortsatt utbildning i fackskolor eller specialgymnasier. I anslutning därtill får jag framhålla, att de nya timplaneförebilderna innesluter två grenar med en dylik inriktning, nämligen en variant av handelsgrenen (6 c) och en variant av den tekniska grenen (8 b), båda med undervisningen helt förlagd till skolan. Den yrkesteoretiska undervisningen är på dessa grenar av betydligt större omfattning än på övriga grenar. Arbetet förutsätter därför hos eleverna både intresse för och förmåga till teoretiska studier. I vissa ämnen kan undervisningen på dessa grenar få en mera allmän karaktär och närmas till eller helt följa kursplanerna för 9 a och 9 g. För elever, som har planer på fortsatta studier även i skolor på gymnasie-stadiet, bör undervisningen bedrivas så, att behovet av kompletteringar vid inträde i högre skolor blir så litet som möjligt.

Jag får i detta sammanhang också erinra om att Kungl. Maj:t den 3 februari 1956 meddelat beslut angående vissa kompletteringsmöjligheter för försöksskolans elever. Bestämmelserna i ämnet innebär, att den som efter genomgång av klass 9 erhållit avgångsbetyg från försöksskola må undergå fyllnadsprövning enligt fordringarna för avgångsbetyg i varje i nämnda klass förekommande ämne, oavsett linje. Vitsord vid dylik prövning skall ha samma meritvärde som vitsord i avgångsbetyg, i den mån ej annat särskilt föreskrives.

Till frågan om utformningen av den förberedande yrkesutbildningen på högstadiet anknyter också spörsmålet om försök med praktiska realskol-

linjer av olika slag i samband med försöksverksamheten. Jag har för avsikt att upptaga denna fråga till närmare prövning vid anmälan av realskoleutredningens förslag.

I sistnämnda sammanhang kommer jag också in på vissa frågor om nya utbildningslinjer på realskolestadiet, vilka skolöverstyrelsen behandlat i sin redogörelse för pedagogisk försöksverksamhet vid högre skolor under det gångna läsåret. Det gäller — förutom treåriga realskollinjer — bland annat särskild realexamen samt fast linjedelning på flickskolans högstadium.

Överstyrelsens redogörelse visar, att ett betydande pedagogiskt nydarningsarbete pågår också inom de högre skolorna. Allteftersom tillräckliga erfarenheter i den ena eller andra riktningen vinnes av de olika systematiskt upplagda försöken, bör resultat och slutsatser framläggas samt en prövning ske, huruvida anordningarna bör infogas som normala företeelser i skolans arbete eller avskrivs på grund av ogynnsamma erfarenheter eller av annat skäl. Vad jag i det föregående anförde om omöjligheten av att årligen kunna redovisa »erfarenheter och resultat» i fråga om mera långsiktiga undersökningar och försöksanordningar gäller givetvis även beträffande den pedagogiska försöksverksamheten vid högre skolor.

## II. Specialundervisning m. m. i folkskolan och på försöksskolans högstadium

### 1. Inledning

Enligt kungörelsen den 30 juni 1942 (nr 629) med vissa bestämmelser angående hjälpundervisning i folk- och småskolor är folkskolans hjälpklasser avsedda för »sådana barn, som, utan att vara sinnesslöa, på grund av psykisk efterblivenhet äro oförmögna att med framgång deltaga i den vanliga skolundervisningen. Hjälpklassens uppgift är att giva ifrågasvarande barn en efter deras utveckling och behov avpassad undervisning och utbildning». Den nya undervisningsplanen talar i stället om »sådana intellektuellt utvecklingshämmande lärjungar, som är oförmögna att med framgång delta i den vanliga undervisningen men som inte är i behov av undervisning i särskola».

Särskild hjälpklassavdelning må enligt nämnda kungörelse inrättas, om vid skola eller skolenhet de intellektuellt utvecklingshämmande elevernas antal vid läsårets början uppgår till minst 10. Där antalet sådana elever uppgår till minst 18, må två hjälpklassavdelningar inrättas. Är antalet barn av ifrågasvarande slag större än 30, må en hjälpklassavdelning inrättas för varje påbörjat 15-tal barn.

Kan hjälpklass icke inrättas, äger skoldistrikt i stället anordna särskild hjälpundervisning för de intellektuellt utvecklingshämmande barnen. Statsbidrag till sådan undervisning utgår för högst fyra lärartimmar i veckan vid en och samma skola. Såsom särskilt villkor för statsbidragets utgående gäller, att antalet lärjungar i skolan vid läsårets början överstiger 12 samt att folkskolinspektören funnit hjälpundervisningen behövlig.

För elever i hjälpklass må med bidrag av statsmedel anordnas särskild undervisningsavdelning i slöjd respektive hushållsgöromål, om vid skola eller skolenhet antalet i undervisningen i slöjd respektive hushållsgöromål deltagande dylika elever vid läsårets början uppgår till minst 6. Uppdelning av dylik särskild undervisningsavdelning må ske, då antalet elever överstiger vid undervisning i hushållsgöromål 12 och vid undervisning i slöjd 15. Enligt särskilt beslut av Kungl. Maj:t äger de beträffande undervisning i hushållsgöromål meddelade bestämmelserna motsvarande tillämpning å undervisning i yrkeskunskap.

Med skrivelse den 22 december 1955 har *skolöverstyrelsen* framlagt förslag till vissa ändrade grunder för inrättande av hjälpklasser m. m. i folkskolan. Efter remiss har yttranden över förslaget avgivits av *statskontoret* och *riksräkenskapsverket*.

Folkskolan har även att mottaga ett jämförelsevis stort antal barn, som på grund av andra skäl än intellektuell utvecklingshämning är i behov av olika former av annan specialundervisning än hjälpundervis-

ning. I allt större utsträckning har för sådana elever anordnats speciell undervisning i särskilda klasser — specialklasser och skolmognadsklasser — eller särskild undervisning jämsides med undervisning i vanlig klass — särskild specialundervisning.

Läsåret 1954/55 fanns sålunda specialklasser och skolmognadsklasser inrättade i 75 skoldistrikt. Sammanlagda antalet elever i dessa avdelningar utgjorde under nämnda läsår 3 498, fördelade på 8 hörselklasser, 10 tal-klasser, 193 läsklasser, 36 observationsklasser, 30 frilufts- och hälsoklasser samt 135 skolmognadsklasser. I 15 skoldistrikt förekom såväl undervisning i specialklass som särskild specialundervisning för barn med tal-, läs- och skrivsvårigheter samt i 55 skoldistrikt endast dylik särskild specialundervisning. Särskild undervisning bedrevs höstterminen 1954 under sammanlagt 1 572 veckotimmar och vårterminen 1955 under sammanlagt 1 616 veckotimmar.

Särskilda bestämmelser rörande antalet elever i specialklasser och skolmognadsklasser finnes för närvarande icke. Ej heller har utfärdats särskilda, allmänt gällande kurs- och timplaner för dessa klasser.

Sedan inom skolöverstyrelsen särskilt tillkallade sakkunniga avgivit utredning angående specialklasser med förslag beträffande specialundervisningens organisation, uttagning av barn till specialklasser och individuell undervisning, timplaner för specialklasser, specialklassernas storlek och antal samt undervisningsskyldighet för lärare i specialklasser, har *skolöverstyrelsen* med skrivelse den 17 november 1955 framlagt förslag till vissa bestämmelser för ifrågakvarande former av specialundervisning i folkskolan m. m. Över förslaget har efter remiss yttranden avgivits av *statskontoret* och *riksräkenskapsverket*.

Den 28 maj 1955 har skolöverstyrelsen fastställt förebilder till tim- och kursplaner för hjälpklasser på försöksskolans högstadium, att gälla från och med läsåret 1955/56.

De av Kungl. Maj:t den 30 juni 1955 med stöd av 1955 års riksdags beslut i anledning av propositionen nr 120 angående vissa frågor rörande försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m. utfärdade allmänna försöksskolebestämmelserna, vilka i huvudsak avser högstadieverksamheten, innehåller icke några särskilda stadganden rörande olika former av specialundervisning. Enligt 2 § de allmänna försöksskolebestämmelserna skall vid sådant förhållande folkskolestadgan och övriga bestämmelser för folkskoleväsendet äga motsvarande tillämpning.

I skrivelse den 22 december 1955 har *skolöverstyrelsen* framlagt förslag till vissa bestämmelser beträffande specialundervisning på försöksskolans högstadium.

Nu berörda tre förslag av skolöverstyrelsen torde lämpligen böra upp- tagas till prövning i ett sammanhang.

## 2. Förslag och yttranden

### A. Folkskolan

#### *Hjälpundervisning*

*Skolöverstyrelsen* föreslår, att särskild hjälpklassavdelning skall kunna inrättas, när vid skola eller skolenhet antalet elever, som är i behov av hjälpundervisning i klass, vid läsårets början uppgår till minst 8 (nu minst 10). Till stöd för förslaget åberopas främst angelägenheten av att mindre och mer glesbebyggda skoldistrikt beredes ökade möjligheter att anordna hjälpklassundervisning. Ett genomförande av den föreslagna sänkningen av grundtalet medför viss kostnadsökning. Beräkningen därav är emellertid mycket vanskelig på grund av svårigheten att bedöma hur många nya avdelningar, utöver den normala årliga ökningen, ändringen skulle medföra. Under förutsättning att ett genomförande av förslaget medför en ökning av antalet hjälpklassavdelningar med 50, samtliga av Hj-B3-form, beräknar överstyrelsen kostnadsökningen för statsverket till i avrundat tal 617 000 kronor.

Någon ändring av nu gällande bestämmelser rörande inrättande av särskild undervisningsavdelning i slöjd för hjälpklass elever ifrågasättes icke, men däremot föreslår överstyrelsen, att uppdelning i två grupper av dylik avdelning skall kunna ske, då antalet elever utgör minst 15 (nu minst 16), att uppdelning på tre grupper skall kunna ske, då elevantalet uppgår till minst 27, samt att ytterligare uppdelning skall kunna äga rum för varje påbörjat nytt 13-tal lärjungar. Överstyrelsen beräknar, under förutsättning att antalet slöjdgrupper vid tillämpning av de föreslagna bestämmelserna kommer att öka med 25, merkostnaden för statsverket till i avrundat tal 33 000 kronor.

Slutligen utgår överstyrelsen från att de nu beträffande undervisningen i hushållsgöromål gällande delningsgrunderna skall äga motsvarande tillämpning å ämnesgrenen hemkunskap.

*Riksräkenskapsverket* har ingen erinran mot överstyrelsens förslag. *Statskontoret* har däremot ej funnit sig kunna tillstyrka bifall till det samma.

#### *Andra former av specialundervisning*

*Skolöverstyrelsens* förslag avser dels undervisning i följande typer av specialklasser, nämligen hörsel-, syn-, observations-, läs-, tal-, friluft- och hälsoklasser, dels undervisning i skolmognadsklasser, dels ock särskild specialundervisning för barn med synfel eller med hörsel-, tal-, läs- och skrivsvårigheter.



## Undervisningens organisation m. m.

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 4 juni 1954 bemyndigades skolöverstyrelsen att utfärda tim- och kursplaner med tillhörande anvisningar för folkskolans hjälpklasser 1—7, förebilder till tim- och kursplaner för hjälpklass över den sjunde och anvisningar rörande andra former av specialundervisning. Nämnda kurs- och timplaner och anvisningar är intagna i undervisningsplanen för rikets folkskolor (s. 233—264):

De av skolöverstyrelsen tillkallade utredningsmännen har framlagt förslag till timplaner för specialklasser 1—7 och skolmognadsklasser 1—3 samt till anvisningar rörande specialundervisningens organisation m. m. Överstyrelsen hemställer om bemyndigande att på grundval av detta förslag utfärda dels timplaner för hörsel-, syn-, tal-, observations-, friluftsklasser 1—7 och skolmognadsklasser 1—3 samt erforderliga tillägg till de för vanliga klasser gällande kursplanerna, dels erforderliga förebilder till kurs- och timplaner för specialklass över den sjunde, dels ock anvisningar rörande uttagning av elever till specialundervisning m. m.

Beträffande specialundervisningens organisation anför överstyrelsen huvudsakligen följande.

Utredningsmännen har framlagt följande förslag till organisation av specialundervisningen.

A. Skoldistrikt, där antalet barn är tillräckligt för inrättande av specialklasser.

1. Specialundervisning skall förekomma endast genom undervisning i specialklass för a) elever, som uppvisar sådana psykiska särdrag att de icke lämpligen bör undervisas i vanlig klass (*observationsklass*), b) elever, som haft eller har tuberkulos men icke är smittförande (*friluftsklass*), c) elever, som är allmänt klena, har nedsatt motståndskraft mot infektioner eller är i lång konvalescens (*hälsoklass*) och d) elever, som, ehuru de uppnått den för intagning i skolan fastställda levnadsåldern, vid prövning befunnits icke ha nått den skolmognad, att de med framgång kan delta i undervisningen i vanlig nybörjarklass (*skolmognadsklass*).

2. Specialundervisning skall förekomma genom undervisning antingen i specialklass (*synklass*) eller i »blandad klass» för synsvaga elever.

Med »blandad klass» synes utredningsmännen avse, att de synsvaga lärjungarna skulle bilda egen avdelning men åtnjuta undervisning i vanlig klass i vissa ämnen, som icke ställer så stora krav på synförmågan, exempelvis kristendom, historia, musik och gymnastik.

3. Specialundervisning skall förekomma genom undervisning antingen i specialklass (*tal-* respektive *läsklass*) eller genom jämsides med undervisning i vanlig klass bedriven särskild specialundervisning för a) elever med röst- och talfel samt b) elever med läs- och skrivsvårigheter.

För elever med röst- och talfel skall specialundervisning meddelas i första hand genom särskild specialundervisning jämsides med undervisning i vanlig klass. Endast under vissa omständigheter bör sådana barn undervisas i talklasser.

För elever med läs- och skrivsvårigheter är bland annat graden av dylika svårigheter avgörande för om eleven lämpligen bör placeras i läsklass eller bör erhålla särskild specialundervisning jämsides med undervisning i vanlig

klass. Endast om särskild specialundervisning visar sig icke vara tillfyllest bör således sådan elev placeras i läsklass. Särskild specialundervisning åt båda kategorierna av här avsedda barn bör kunna anordnas som understödjande undervisning efter det att eleverna lämnat specialklass och övergått till vanlig klass.

4. Specialundervisning skall förekomma genom undervisning i specialklass (*hörselklass*), i viss kombination av specialklass och vanlig klass eller genom jämsides med undervisning i vanlig klass bedriven särskild specialundervisning för elever med hörselsvårigheter.

Därest elev befinner ha så stora hörselsvårigheter att undervisning i vanlig klass är utesluten eller skulle innebära betydande svårigheter för eleven, bör han placeras i hörselklass. För att bryta den isolering, som undervisning i hörselklass medför, bör försök göras att låta eleven deltaga i vissa ämnen i vanlig klass, exempelvis teckning, slöjd, gymnastik. Vid övergång från hörselklass till vanlig klass bör som understödjande undervisning kunna anordnas särskild specialundervisning.

B. *Skoldistrikt, där antalet barn är otillräckligt för inrättande av specialklasser.*

1. Interkommunalt samarbete för inrättande av specialklasser för sådana elever, för vilka undervisning i specialklass förordats.

2. Särskild specialundervisning anordnas för lärjungar med hörsel-, tal-, läs- och skrivsvårigheter.

Överstyrelsen förordar den av utredningsmännen föreslagna organisationen utom vad beträffar undervisning åt synsvaga elever. Med hänsyn bland annat till att den av utredningsnämnden föreslagna anordningen med »blandade klasser» synes medföra vissa svårigheter av organisatorisk art vill överstyrelsen i stället för sådana barn förorda antingen undervisning i synklass — i sådana skoldistrikt där synklass kan inrättas — eller särskild undervisning jämsides med undervisning i vanlig klass. Särskild undervisning skall därvid förekomma företrädesvis i modersmålet, matematik och geografi.

Beträffande undervisning åt barn med röst- och talfel vill överstyrelsen understryka, att specialundervisning i första hand skall meddelas genom särskild undervisning jämsides med undervisning i vanlig klass.

Överstyrelsen understryker i detta sammanhang nödvändigheten av att specialundervisningen — såväl klassundervisningen som den särskilda undervisningen — för barn med hörsel-, syn-, tal-, läs- och skrivsvårigheter handhaves av särskilt utbildade lärare. Även sådana övningslärare, som meddelar undervisning åt här avsedda barn, bör erhålla särskild utbildning härför.

*Eleverantalet i specialklassavdelningar m. m.*

Skolöverstyrelsen framhåller, att antalet elever i specialklasser givetvis måste vara avsevärt lägre än i vanliga klasser, för att syftet med specialundervisningen skall kunna uppnås. Överstyrelsen erinrar om att de till kungörelserna 1947: 234 och 1950: 137 fogade anvisningarna rörande elevernas fördelning på läraravdelningar i folkskolan ej är tillämpliga beträffande de egentliga specialklasserna; för skolmognadsklasser tillämpas dock de för vanliga klasser gällande bestämmelserna. Överstyrelsen anför i denna fråga vidare bland annat följande.

Vissa variationer av grunderna för elevernas i specialklasser fördelning på läraravdelningar synes ur såväl medicinsk som pedagogisk synpunkt befogade med hänsyn bland annat till klassernas inbördes olikhet i fråga om elevernas svårigheter eller defekter samt angelägenhetsgraden av att sådan undervisning kommer till stånd.

Defekterna hos eleverna i *hörsel- och synklasser* medför, att undervisningen blir särskilt tidsödande och att varje elev i stor utsträckning måste ägnas individuell omsorg. Dessutom måste eleverna i synklasser placeras på korta avstånd från gemensam åskådningsmateriel och eleverna i hörselklasser så, att samtliga tydligt kan se lärarens ansikte för att kunna avläsa hans tal.

De barn, som undervisas i *observationsklasserna*, är mentalt labila och därför ofta irriterade av varandra. En av anledningarna till en placering i observationsklass är att ge möjlighet till bättre personlig kontakt mellan lärare och elev.

I *läs- och talklasser* skall i princip de för motsvarande vanliga klass gällande kursplanerna följas, då meningen är, att eleverna, så snart deras läsning och skrivning respektive tal- och röstbehandling tillräckligt förbättrats och det för övrigt synes lämpligt med hänsyn till elevernas bästa, skall överflyttas till motsvarande vanliga klass.

Till *skolmognadsklass*, särskilt klass 1, måste beräknas komma barn på mycket skiftande utvecklingsnivå och med många olika former av skol-svårigheter. En sådan klass består alltså av mycket heterogent elevmaterial och läraren måste med största noggrannhet följa varje barns utveckling.

Barnantalet i *hälso- och friluftsklasser* bör, då det ju är fråga om sjuka eller klena barn, vara lägre än i vanlig klass. Dock synes barnantalet kunna vara högre än i hjälpklass.

Skolöverstyrelsens förslag — vilket huvudsakligen innebär ett fastställande av hittillsvarande praxis i fråga om elevantalet i specialklassavdelningar — framgår av följande sammanställning.

Klass	Antal elever vid skola eller skolenhet vid läsarets början		Därutöver en läraravd. för varje påbörjat
	En läraravd.	Two läraravd.	
hörselklass .....	7—13	14—20	10-tal elever
synklass .....			
observationsklass .....			
läsklass .....	10—15	16—28	14-tal elever
talklass .....			
skolmognadsklass .....	10—17	18—30	15-tal elever
friluftsklass .....	10—21	22—40	20-tal elever
hälsoklass .....			

Där endast en avdelning av viss klass funnits inrättad, bör enligt överstyrelsen viss möjlighet finnas att bibehålla denna avdelning även om elevantalet i avdelningen vid påföljande läsårs början icke uppgår till det som minimum för inrättande av sådan klass angivna. Överstyrelsen föreslår, att vederbörande statens folkskolinspektör skall kunna medgiva, att

avdelningen må bibehållas under ett läsår under förutsättning att antalet elever uppgår till minst 5 i hörsel-, syn- och observationsklass samt minst 8 i läs-, tal-, friluftsklass, hälso- och skolmognadsklass.

Vidare föreslår skolöverstyrelsen — under framhållande av att i princip samma omständigheter, som anförts för att här ifrågavarande barn bör undervisas i specialklass i stället för i vanlig klass, torde kunna åberopas som motivering för att dessa elever skall bilda särskilda undervisningsavdelningar i slöjd, hushållsgöromål och hemkunskap samt yrkeskunskap — att särskilda avdelningar skall kunna anordnas i nämnda ämnen enligt följande grunder.

### Slöjd

Klass	Antal elever vid skola eller skol-enhet vid läsårets början		Därutöver en avd. för varje påbörjat
	En avd.	Två avd.	
hörselklass .....	6—13	14—24	10-tal elever
synklass .....			
observationsklass .....	6—8	9—16	8-tal elever
läsklass .....	10—15	16—30	15-tal elever
talklass .....			
friluftsklass .....			
hälsoklass .....			

### Hemkunskap och hushållsgöromål. Yrkeskunskap

Klass	Antal elever vid skola eller skol-enhet vid läsårets början		Därutöver en avd. för varje påbörjat
	En avd.	Två avd.	
hörselklass .....	6—12	13—20	10-tal elever
synklass .....			
observationsklass .....	6—8	9—16	8-tal elever
läsklass .....	6—12	13—24	12-tal elever
talklass .....			
friluftsklass .....			
hälsoklass .....			

### Samarbete mellan skoldistriktet

Enligt § 6 mom. 3 folkskolestadgan må föreskrivas, att skoldistrikt skall i viss skola till undervisning mottaga barn från annat skoldistrikt eller låta barn, tillhörande skoldistriktet, åtnjuta undervisning i annat skoldistriktets skola. Sådan anordning må föreskrivas under förutsättning, dels att det allmännas kostnader för skolväsendet därigenom nedbringas eller barnens skolvägar mer avsevärt förkortas eller också att undervisning i hjälpklass därigenom kan beredas barn, som är i behov därav, dels ock att undervisningen i de skoldistrikt åtgärden berör icke lider påtagligt men.

Skolöverstyrelsen understryker önskvärdheten av interkommunalt samarbete för inrättande av specialklasser, ett samarbete som enligt överstyrelsens mening i första hand bör komma till stånd efter frivillig överenskommelse mellan skolstyrelserna. Emellertid föreslår överstyrelsen sådan ändring av § 6 folkskolestadgan, att skoldistriktet även blir skyldigt att mottaga barn från annat skoldistrikt eller låta barn, tillhörande skoldistriktet, åtnjuta undervisning i annat skoldistrikt, om undervisning i specialklass därigenom kan beredas barn, som är i behov därav.

Skolöverstyrelsen påpekar i detta sammanhang, att statsbidrag enligt gällande bestämmelser förutsättes kunna utgå till kostnaderna för anordnande av skolskjutsar, då sådana erfordras för att bereda barn undervisning i specialklass. Vidare understrykes vikten av att statsbidrag utgår till inackordering av här ifrågavarande barn.

### Specialklasslärares undervisningsskyldighet

Beträffande hittills tillämpad praxis anför skolöverstyrelsen följande.

På därom gjord framställning har överstyrelsen jämlikt 4 § 3 mom. avlöningsreglementet för folkskolan medgivit nedsättning av undervisningsskyldigheten med 4 veckotimmar för lärare, som tjänstgör i hörsel-, tal-, läs- och observationsklasser, och tillika medgivit, att statsbidrag fått utgå till avlöning av timplärare eller till andra av nedsättningen föranledda avlöningskostnader under mot nedsättningen svarande antal veckotimmar. I vissa fall har nedsättning med 6 veckotimmar medgivits för lärare i observationsklasser, statsbidrag har dock utgått för högst 4 veckotimmar.

Skolöverstyrelsen föreslår, att den för folk- och småskollärare enligt 4 § 2 mom. avlöningsreglementet för folkskolan föreskrivna undervisningsskyldigheten av 30 respektive 28 veckotimmar skall minskas med 4 veckotimmar för lärare i hörsel-, syn-, tal-, läs-, observations- och skolmognadsklasser eller med samma antal veckotimmar varmed hjälpklasslärares undervisningsskyldighet är nedsatt. Därjämte föreslås, att överstyrelsen även för nu ifrågavarande specialklasslärare skall äga medgiva nedsättning av den sålunda föreslagna undervisningsskyldigheten med ytterligare högst fyra veckotimmar under förutsättning att undervisningen under motsvarande timantal utan kostnad för statsverket meddelas av annan lärare med erforderlig kompetens.

Överstyrelsen förordar vidare, att folkskolinspektören skall kunna medgiva, att fyllnadstjänstgöring för lärare i friluft- och hälsoklasser i förekommande fall får uttagas genom övervakning av eleverna under deras vilotimme.

### Särskild specialundervisning

Oavsett om motsvarande specialklasser finnes inrättade eller icke, utgår för närvarande statsbidrag till särskild specialundervisning åt barn med tal-, läs- och skrivsvårigheter antingen — därest läraren fullgör hela sin

undervisningsskyldighet genom särskild undervisning — efter medgivande av Kungl. Maj:t eller — därest fråga är om mindre antal veckotimmar — efter medgivande av skolöverstyrelsen med stöd av 4 § 3 mom. avlöningsreglementet för folkskolan, då lärare beviljats nedsättning av undervisningsskyldigheten för att meddela här avsedd undervisning, och med stöd av 4 § 5 mom. kungörelsen om statsbidrag till avlönande av folk- och småskollärare m.m., då statsbidrag beviljats till avlönande av timlärare, som meddelar ifrågavarande undervisning.

Medgivande av statsbidrag till avlönande av lärare, som fullgör hela sin tjänstgöring genom särskild undervisning åt barn med tal-, läs- och skrivsvårigheter, har icke lämnats för skoldistrikt med mindre än 50 läraravdelningar. Läsåret 1954/55 hade 27 skoldistrikt erhållit sådant medgivande.

Vid bedömande av fråga om statsbidrag till avlönande av timlärare, som meddelar särskild undervisning åt barn med tal-, läs- och skrivsvårigheter, respektive nedsättning av undervisningsskyldigheten för lärare, som meddelar sådan undervisning, har 1 lärartimme per vecka beräknats för varje påbörjat 4-tal barn, som befunnits ha behov av sådan undervisning. Medgivande har beträffande barn med talsvårigheter lämnats endast, om överstyrelsen ansett sig kunna godkänna lärarens utbildning för ifrågavarande undervisning.

Såsom framgår av vad skolöverstyrelsen anfört beträffande specialundervisningens organisation förutsättes, att särskild specialundervisning anordnas för barn med synfel i skoldistrikt, där synklass icke finnes inrättad, samt för barn med hörsel-, tal-, läs- och skrivsvårigheter såväl i skoldistrikt, där motsvarande specialklasser är inrättade, som i skoldistrikt, där sådana klasser icke är inrättade.

Överstyrelsen förordar, att — liksom beträffande särskild hjälpundervisning — statens folkskolinspektör bemyndigas medgiva statsbidrag till avlönande av timlärare, som meddelar särskild undervisning åt barn med läs- och skrivsvårigheter. Sådant medgivande bör dock lämnas endast för skola, där antalet elever vid läsårets början överstiger 12, och avse högst 4 veckotimmar för en och samma skola. Medgivande bör lämnas med ledning av anvisningar, som utfärdas av överstyrelsen. Statsbidrag till särskild undervisning i andra fall än nyss sagts (således även när fråga är om undervisning under så stort antal veckotimmar, att hela tjänstgöringsskyldigheten för en lärare tages i bruk härför) bör utgå först sedan överstyrelsen lämnat medgivande därtill.

### K o s t n a d s b e r ä k n i n g a r

Skolöverstyrelsen uppskattar den totala kostnadsökningen för statsverket till i avrundat tal 765 000 kronor. Beträffande kostnadsberäkningen anför överstyrelsen bland annat följande.

Vad överstyrelsen föreslagit innebär huvudsakligen endast ett fastställande av redan tillämpad praxis. Några ökade kostnader för statsverket uppstår sålunda icke utom vad beträffar dels den särskilda specialundervisningen åt barn med hörsel- och synsvårigheter, dels grunderna för inrättan-

de av skolmognadsklasser och för inrättande för elever från specialklasser av särskilda avdelningar i slöjd, hushållsgöromål och hemkunskap samt i yrkeskunskap. Det är emellertid vanskligt att uppskatta ifrågavarande kostnadsökningar.

Förutsättes statsbidrag utgå för *särskild specialundervisning* i 30 grupper om 4 *hörselskadade* barn (sammanlagt 120 barn) under 2 undervisningstimmar per vecka kan kostnaden härför beräknas till  $(30 \times 2 \times 35 \times 10.35 =)$  omkring 21 700 kronor (TC 17, ortsg. 3). Förutsättes vidare att hälften av denna undervisning handhaves av lärare i hörselklass under de veckotimmar, då eleverna försöksvis undervisas i vanlig klass, kan kostnaderna för statsverket beräknas uppgå till omkring 10 850 kronor.

Förutsättes statsbidrag utgå för *särskild specialundervisning* i 40 grupper om 2 *synsvaga* barn (sammanlagt 80 barn) under 2 undervisningstimmar per vecka kan kostnaden härför för statsverket beräknas uppgå till  $(40 \times 2 \times 35 \times 10.35 =)$  omkring 29 000 kronor (TC 17, ortsg. 3).

De föreslagna grunderna för inrättande av *skolmognadsklasser* kan, därest antalet sådana klasser förutsättes vara 200, vilket motsvarar cirka 120 vanliga småskolavdelningar, beräknas föranleda en kostnadsökning för avlönande av lärare å  $[(200 - 120) \times 9\,408 =]$  omkring 752 600 kronor, varav för statsverket  $[752\,600 - (200 - 120) \times 900 =]$  omkring 680 600 kronor (Ce 13, ortsg. 3, hyresgr. 2).

De föreslagna grunderna för inrättande av särskilda avdelningar i *slöjd* kan, därest desamma förutsättes medföra en ökning med 25 avdelningar, beräknas föranleda en kostnadsökning för avlönande av lärare å  $(25 \times 2 \times 35 \times 9.60 =)$  omkring 16 800 kronor, varav för statsverket  $(0.78 \times 16\,800)$  omkring 13 100 kronor (TC 15, ortsg. 3).

De föreslagna grunderna för inrättande av särskilda avdelningar i *hushållsgöromål och hemkunskap* kan, därest desamma förutsättes medföra en ökning med 10 avdelningar, beräknas föranleda en kostnadsökning för avlönande av lärare å  $(10 \times 5 \times 35 \times 10.35 =)$  omkring 18 100 kronor, varav för statsverket  $(0.78 \times 18\,100)$  omkring 14 100 kronor (TC 17, ortsg. 3).

Den av de föreslagna grunderna för inrättande av särskilda avdelningar i *yrkeskunskap* föranledda kostnadsökningen, kan — därest desamma förutsättes medföra en ökning av antalet avdelningar med 5 med vardera 10 veckotimmars undervisning i yrkeskunskap — beräknas till  $(5 \times 10 \times 35 \times 10.35 =)$  omkring 18 100 kronor (TC 17, ortsg. 3).

Därest förslagen genomföres från och med den 1 juli 1956, inträffar på grund av statsbidragssystemets utformning de därav följande kostnadsökningarna först från och med budgetåret 1957/58.

## Y t t r a n d e n

*Statskontoret* anför bland annat följande.

Med hänsyn till den allt större omfattning, som specialundervisningen erhållit, torde särskilda bestämmelser härför nu böra meddelas. I enlighet med vad som gäller för hjälpundervisningen synes det härvid lämpligt, att skolöverstyrelsen bemyndigas att utfärda erforderliga kurs- och timplaner samt förebilder till dessa jämte de anvisningar, varom kan bli fråga. Vad emellertid angår spørsmålet om grunder för inrättande av klassavdelningar bör

enligt statskontorets mening föreskrifter härom tills vidare lämnas endast för hörsel-, syn-, läs- och talklasser. Beträffande skolmognadsklasser synes liksom hittills — bland annat av kostnadsskäl — böra tillämpas de för vanliga klasser gällande bestämmelserna. Ämbetsverket anser sig vidare beträffande observationsklasserna, med deras synnerligen heterogena elevmaterial, samt friluft- och hälsoklasserna icke kunna förorda, att generella normer för indelning i klassavdelningar för närvarande fastställas.

Statskontoret, som anser att för läs- och talklasser beträffande elevantalet bör gälla samma grunder som för hjälpklasser, vill i övrigt i fråga om elevantalet endast ifrågasätta, huruvida icke till åstadkommande av större enhetlighet minimiantalet elever i hörsel- och synklasser lämpligen bör bestämmas till tio.

Skolöverstyrelsens förslag till regler för inrättande av särskilda avdelningar i slöjd samt i hushållsgöromål och hemkunskap har i och för sig icke givit ämbetsverket anledning till erinran. Även beträffande dessa indelningsgrunder må emellertid understrykas önskvärdheten av största möjliga likformighet.

Den av överstyrelsen i syfte att möjliggöra ett ökat samarbete mellan skoldistriktet även på specialundervisningsens område föreslagna ändringen av 6 § 3 mom. folkskolestadgan tillstyrkes. Överstyrelsens förslag att folkskolinspektör enligt de för särskild hjälpundervisning gällande normerna skall bemyndigas medgiva statsbidrag till avlönande av timlärare, som meddelar särskild undervisning åt barn med läs- och skrivsvårigheter, föranleder ej erinran från ämbetsverkets sida. Huruvida statsbidrag skall få utgå i de fall, då vederbörande lärare fullgör hela sin undervisningsskyldighet genom fortsättningsvis avgöras av Kungl. Maj:t. Vad överstyrelsen förordat rörande undervisningsskyldighetens omfattning för lärare, som undervisar i specialklasser, torde kunna godtagas.

*Riksräkenskapsverket* har ingen erinran mot skolöverstyrelsens förslag.

## **B. Försöksskolans högstadium**

Skolöverstyrelsen föreslår följande grunder för inrättande och bibehållande av särskilda hjälpklassavdelningar på högstadiet:

På försöksskolans högstadium må inrättas särskild hjälpklassavdelning omfattande en eller flera årsklasser, om antalet intellektuellt utvecklingshämmande elever i klasserna 7—9 vid läsårets början är lägst 8. Särskilda hjälpklassavdelningar på högstadiet må i övrigt inrättas för varje påbörjat 15-tal elever av detta slag.

Skolöverstyrelsens förslag innebär således, att, då fråga uppkommer om inrättande av hjälpklassavdelningar i försöksdistriktet, låg- och mellanstadiet respektive högstadiet må betraktas som särskilda skolenheter, därest det skulle visa sig vara fördelaktigare än att i enlighet med de allmänna hjälpundervisningsbestämmelserna utgå från totalantalet intellektuellt utvecklingshämmande elever vid skolan. Förslaget motiveras med att större möjligheter bör beredas försöksdistriktet att inrätta särskilda hjälpklassavdelningar på högstadiet.



Överstyrelsen förordar vidare särskilda förstärkningsanordningar för hjälpundervisningen och föreslår följande tillägg till 12 § allmänna försökskolebestämmelserna.

I särskilt inrättade hjälpklassavdelningar på försöksskolans högstadium må avdelning, som vid läsårets början omfattar lägst 13 elever, i följande fall delas i två grupper

- a) naturkunskap i klass 7 högst en timme varannan vecka;
- b) naturkunskap i klass 8 och 9 högst en timme varje vecka;
- c) naturkunskap i flerklassig avdelning högst en timme varje vecka i klasserna 7—9.

I avdelning, där uppdelning på två undervisningsgrupper ej är möjlig, må vid undervisning i naturkunskap i klass 9 i kursmomentet spädbarnsvård bildas särskild undervisningsgrupp för flickor under sammanlagt 10 timmar, därest antalet deltagande flickor är lägst 5. Efter medgivande av skolöverstyrelsen må uppdelning på två undervisningsgrupper äga rum även om antalet flickor i klass 9 är lägre än 5.

I manlig och kvinnlig slöjd samt i hemkunskap och hushållsgöromål må särskild undervisningsavdelning bestående av elever tillhörande högstadiets hjälpklasser bildas, om antalet sådana elever vid läsårets början uppgår till lägst 6. Uppdelning av dylik avdelning i två grupper må ske, om vid läsårets början i undervisningen deltaga lägst 13 elever. Vid undervisning i hemkunskap och hushållsgöromål i samklass av hjälpklass 8 må uppdelning i två grupper ske efter medgivande av skolöverstyrelsen även om antalet elever vid läsårets början understiger 13.

Vid undervisning i yrkesämnen i hjälpklass må särskild undervisningsgrupp bildas, om antalet elever i gruppen vid läsårets början är lägst 8. Är elevantalet lägst 5, må särskild grupp bildas efter medgivande av skolöverstyrelsen, om den separata undervisningen för gruppen sammanlagt omfattar i medeltal högst 6 veckotimmar. Uppdelning av dylik undervisningsgrupp må ske, då antalet elever är lägst 13.

Därjämte föreslår skolöverstyrelsen, att de beträffande högstadiets hjälpklasser föreslagna bestämmelserna om förstärkningsanordningar i naturkunskap och yrkesämnen skall äga motsvarande tillämpning på övriga specialklasser på högstadiet, vilkas tim- och kursplaner fastställts av överstyrelsen.

Enligt 37 § allmänna försöksskolebestämmelserna må i heltidstjänst i läroämnena inräknas undervisning i övningsämnena på högstadiet och yrkesämnena med tillhoppa högst  $\frac{1}{3}$  eller, såvitt gäller yrkesteoretiska ämnen på handelsgrenen av 9 y, högst  $\frac{2}{3}$  av det sammanlagda antalet veckotimmar på tjänsten. Antalet veckotimmar för undervisning i övningsämnena och yrkesämnena samt för tjänstgöring i vissa fall på lägre stadium må enligt 38 § tillhoppa omfatta högst  $\frac{1}{3}$  respektive högst  $\frac{2}{3}$  av det sammanlagda antalet veckotimmar på tjänsten.

Skolöverstyrelsen understryker önskvärdheten av att klassläraresystemet i så stor utsträckning som möjligt bibehålles för hjälpklass eleverna under hela skoltiden. För att dessa klasslärare skall kunna få så stor del av sin tjänstgöring som möjligt förlagd till den egna klassen, bör dock större

möjlighet beredas lärarna att undervisa i yrkes- och övningsämnen än vad som medges i 37 § allmänna försöksskolebestämmelserna. Överstyrelsen föreslår därför, att den nuvarande  $\frac{1}{3}$ -regeln ändras till att för hjälpklasslärare avse högst  $\frac{1}{2}$  av det sammanlagda antalet veckotimmar på tjänsten. Detta bör enligt överstyrelsens mening kunna gälla även för lärare i annan specialklass på högstadiet.

### 3. Departementschefen

De olika formerna av specialundervisning i folkskolan har blivit allt viktigare instrument för ett framgångsrikt skolarbete. Specialundervisningen har en dubbel uppgift, nämligen dels att för de elever, som är i behov därav, ge en särskilt anpassad undervisning eller undervisningsmetodik, dels också att underlätta undervisningen i normalklasserna genom att helt eller delvis vid sidan av denna ge vissa elever den speciella undervisning, som meddelad inom normalklassens ram skulle verka synnerligen tyngande på denna. I dagens läge, då av olika skäl önskemålen om generellt lägre elevantal i normalklasserna icke kan tillgodoses, synes det mig särskilt angeläget, att åtgärder vidtages för att skapa gynnsammare arbetsbetingelser för specialundervisningen.

Hjälpundervisningen i den svenska folkskolan har en lång tradition att bygga på; den första hjälpklassen inrättades redan i slutet av 1870-talet. De nu gällande grunderna för hjälpundervisningens organisation utformades år 1942 och innefattas i den förutnämnda kungörelsen 1942: 629. Den nya undervisningsplanen för folkskolan (utgiven av skolöverstyrelsen den 22 januari 1955 med stöd av Kungl. Maj:ts beslut den 4 juni 1954) innehåller allmänna riktlinjer för uttagning av elever till hjälpklass, allmänna anvisningar för arbetet i hjälpklasser, tim- och kursplaner med tillhörande anvisningar samt anvisningar för särskild hjälpundervisning.

Hjälpundervisningen har under senare år fått alltmer ökad omfattning. Antalet hjälpklass elever i förhållande till hela elevantalet i folkskolan har under de senaste tio åren ungefär fördubblats och utgör för närvarande omkring 2 procent. Man räknar dock med att antalet barn i behov av hjälpklassundervisning uppgår till mer än 5 procent. Emellertid har det ökade antalet hjälpklassavdelningar inrättats huvudsakligen i städerna och övriga större tätorter. Under läsåret 1954/55 undervisades omkring 16 000 elever i hjälpklass, varav 11 400 i städerna (3,2 procent av 360 000 barn) men endast 4 600 på landsbygden (1,1 procent av 430 000 barn). Procenttalet för antalet i hjälpklass undervisade elever i förhållande till det totala elevantalet utgjorde under nämnda läsår exempelvis i Stockholms skoldistrikt 2,<sup>36</sup>, Göteborgs skoldistrikt 3,<sup>33</sup>, Malmö skoldistrikt 2,<sup>63</sup> och Norr-

köpings skoldistrikt 4,<sup>34</sup> men i Kronobergs läns västra inspektionsområde 0,<sup>72</sup>, Gotlands läns 0,<sup>92</sup>, Västernorrlands läns norra 0,<sup>77</sup> och Jämtlands läns norra 0,<sup>63</sup>. Även om frekvensen av intellektuellt utvecklingshämmande barn givetvis kan variera, visar nu angivna siffror med all tydlighet, att landsbygdens skolväsen i förevarande hänseende arbetar under väsentligt sämre betingelser än tätorternas. En av anledningarna härtill är otvivelaktigt att söka i föreskriften, att för upprättande av hjälpklassavdelning vid skola eller skolenhet fordras minst 10 elever, som är i behov av hjälpundervisning. En sänkning av detta tal till 8 i enlighet med skolöverstyrelsens förslag skulle uppenbarligen underlätta möjligheterna att utbygga hjälpklassorganisationen på landsbygden samt överhuvudtaget göra det lättare att starta en hjälpklassavdelning, något som helt naturligt ofta är förenat med svårigheter bland annat av psykologisk art med hänsyn till målsmännens inställning och dylikt. Jag har av nu anförda skäl ansett mig böra biträda skolöverstyrelsens ifrågavarande förslag om en sänkning av nämnda elevantal från 10 till 8.

Undervisningen i hjälpklass bör i största möjliga utsträckning erhålla en praktisk inriktning. På grund av elevernas stora inbördes olikhet är det av särskild betydelse, att undervisningen anpassas efter varje barns begåvning, utveckling på känslolivets område och arbetstempo. Med hänsyn härtill biträder jag även överstyrelsens förslag om en jämkning av grunderna för uppdelning av hjälpklass eleverna i undervisningsgrupper vid slöjd- undervisningen. Delningsgrunderna för undervisningen i hushållgöromål och yrkeskunskap bör, såsom överstyrelsen förutsatt, numera äga tillämpning även beträffande ämnesgrenen hemkunskap.

Vad jag nu förordat beträffande hjälpundervisningen bör gälla från och med redovisningsåret 1956/57. På grund av statsbidragssystemets utformning inträder härav föranledda kostnadsökningar för statsverket först från och med budgetåret 1957/58. Det är, såsom överstyrelsen framhållit, svårt att med någon större säkerhet beräkna kostnadsökningarna. Den av överstyrelsen gjorda uppskattningen av statsbidragsökningen till sammanlagt omkring 650 000 kronor synes kunna godtagas. Häremot svarande kostnadsökning för skoldistriktet kan beräknas till omkring 75 000 kronor.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att efter förslag av skolöverstyrelsen utfärda ny kungörelse i ämnet samt de övriga bestämmelser, som kan finnas påkallade i anledning av vad jag förordat.

Förutom hjälpundervisning för intellektuellt utvecklingshämmande barn förekommer i folkskolan numera specialundervisning också för andra barn, som på grund av fysiska eller psykiska handikapp icke med framgång kan delta i den vanliga skolundervisningen. Den speciella undervisningen sker antingen i särskilda klasser — specialklasser — eller genom undervisning jämsides med vanlig undervisning — särskild specialundervisning.

De specialklasser, som här är i fråga, är observations-, hörsel-, syn-, tal-, läs-, frilufts- och hälsoklasser. Därjämte har överstyrelsen i detta sammanhang också upptagit vissa spörsmål beträffande de s. k. skolmognadsklasserna. Särskild specialundervisning avser barn med hörsel-, syn-, tal-, läs- och skrivsvårigheter.

Särskilda bestämmelser rörande antalet elever i specialklasser och skolmognadsklasser eller rörande undervisningsskyldigheten för lärare i dylika klasser finnes icke liksom ej heller några allmänt gällande kurs- och timplaner för dessa klasser. För skolmognadsklasser har tillämpats de för vanliga klasser gällande bestämmelserna. I övrigt har för specialklasserna tillämpats vissa allmänt hållna föreskrifter i folkskolestadgan m. m. ävensom de i avlöningsreglementet givna bestämmelserna om möjlighet att vid särskilda förhållanden nedsätta folk- och småskollärares undervisningsskyldighet. Den nya undervisningsplanen innehåller vissa anvisningar rörande uttagning av elever till specialklass samt angående arbetet i specialklasser och anordnandet av särskild specialundervisning.

Med hänsyn till att specialundervisning förekommer i allt större utsträckning och då avsaknaden av för denna undervisning särskilt anpassade föreskrifter och normer medfört vissa olägenheter, ansluter jag mig till skolöverstyrelsens uppfattning, att särskilda bestämmelser för specialundervisningen i folkskolan nu bör utfärdas.

Vad överstyrelsen anfört om riktlinjerna för organisationen av specialundervisningen och i vilka fall denna bör i första hand ordnas i specialklass eller genom särskild specialundervisning, har icke givit mig anledning till erinran. Jag vill blott understryka angelägenheten av att specialundervisningen i största möjliga utsträckning ordnas som särskild specialundervisning jämsides med undervisning i vanlig klass, där så kan ske utan att syftet med den speciella undervisningen eftersättes.

Självfallet måste elevantalet i specialklasserna vara avsevärt lägre än i vanliga klasser, för att specialundervisningen skall kunna fylla sin uppgift. Beträffande observations-, hörsel-, tal-, läs-, frilufts- och hälsoklasserna, för vilka jämte synklasserna inga särskilda bestämmelser eller anvisningar härutinnan gäller, har en viss praxis i fråga om elevantalet utbildats. Överstyrelsens förslag beträffande grundtal och delningstal för inrättande av avdelningar i klasser av nu angivet slag innebär i huvudsak en kodifiering av nämnda praxis. Såsom framgår av överstyrelsens förslag, blir grundtalen och delningstalen för de olika typerna av specialklasser rätt varierande. Med hänsyn till klassernas inbördes olikhet i fråga om elevernas svårigheter eller defekter synes mig emellertid ingen erinran böra riktas häremot. Det bör enligt min mening få ankomma på Kungl. Maj:t att utfärda bestämmelserna rörande elevantalet i nu ifrågakommande specialklassavdelningar i huvudsaklig överensstämmelse med vad överstyrelsen förordat.

Överstyrelsen har föreslagit införande av särskilda grundtal och delningstal även beträffande skolmognadsklasserna. Dessa är avsedda för normalbegåvade elever, som, ehuru de uppnått den för intagning i skolan fastställda åldern, vid prövning befunnits ej ha nått den skolmognad, att de med framgång kan deltaga i undervisningen i vanlig nybörjarklass. Goda skäl kan enligt min mening anföras för att bereda de senmognande eleverna en mjukare skolstart och en mera individuell behandling de första skolåren. Jag är likväl icke nu beredd att biträda överstyrelsens förslag om införande av särskilda grundtal och delningstal för skolmognadsklasserna. Även under nästa budgetår torde alltså dylika klasser få upprättas i den utsträckning, som är möjlig inom ramen för gällande allmänna anvisningar rörande elevernas fördelning på läraravdelningar inom småskolan.

I gällande bestämmelser för inrättande av avdelningar och uppdelning på grupper vid undervisningen i slöjd, hemkunskap och hushållsgöromål samt yrkeskunskap inom folkskolan göres inget undantag beträffande elever i specialklasserna. Vad skolöverstyrelsen nu föreslagit i fråga om särskilda normer i detta avseende har icke givit mig anledning till någon erinran.

I likhet med skolöverstyrelsen vill jag understryka vikten av interkommunalt samarbete för att möjliggöra inrättande av specialklasser. Jag har senast i årets statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln s. 633 och 634, närmare berört denna fråga med avseende å inrättandet av hörselklasser. Såsom jag därvid anført, bör inackorderingsbidrag och skolskjutsbidrag för elever i interkommunalt anordnade specialklasser utgå enligt vanliga statsbidragsgrunder, och därest någon mindre justering av gällande bidragsbestämmelser skulle visa sig erforderlig för en dylik anordning, torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att besluta härom. Till formerna för det interkommunala samarbetet på skolväsendets område torde jag få återkomma vid anmälan i annat sammanhang av 1951 års skolstyrelseutrednings förslag härutinnan. Tills vidare torde i nu förevarande hänseende den av skolöverstyrelsen föreslagna kompletteringen av § 6 mom. 3 folkskolestadgan vara tillfyllest.

Enligt 4 § 3 mom. avlöningsreglementet för folkskolan må den för folk- och småskollärare föreskrivna undervisningsskyldigheten av 30 respektive 28 veckotimmar, om särskilda förhållanden det föranleder, av skolöverstyrelsen eller statens folkskolinspektör nedsättas med högst fyra veckotimmar. Härutöver äger skolöverstyrelsen medge nedsättning med ytterligare högst fyra veckotimmar. Nedsättningen får ej föranleda kostnad för statsverket, såvida ej skolöverstyrelsen det medger. Dylikt medgivande får avse högst fyra veckotimmar, för vilka i så fall statsbidrag alltså utgår till timlärararvode. Skolöverstyrelsens nu framlagda förslag beträffande undervisningsskyldigheten för lärare i specialklass innebär, att — såsom redan gäller i fråga om hjälpklasslärare — en generell nedsättning av undervisningsskyldigheten med fyra veckotimmar medges för lärare i observations-, hörsel-, syn-, tal-, läs- och skolmognadsklasser samt att överstyrelsens möjlighet

att därutöver, utan kostnad för statsverket, medge nedsättning med ytterligare högst fyra veckotimmar kvarstår oförändrad. Jag anser mig böra biträda detta förslag. Fråga om härav betingade ändringar i avlöningsreglementet för folkskolan torde i annat sammanhang få anmälas av chefen för civildepartementet. Beträffande fyllnadstjänstgöring för lärare i specialklass torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att besluta om erforderliga jämkningar av de nu enligt kungörelsen 1946: 309 gällande bestämmelserna.

Särskild specialundervisning avses skola ifrågakomma för elever med hörsel-, syn-, tal-, läs- och skrivsvårigheter. Vad överstyrelsen förordat härutinnan har icke givit mig anledning till erinran annat än i fråga om beslutanderätten beträffande statsbidrag till dylik undervisning. Jag delar överstyrelsens uppfattning, att det bör ankomma på statens folkskolinspektör att med ledning av anvisningar, utfärdade av överstyrelsen, pröva fråga om statsbidrag till avlönande av timlärare, som meddelar särskild specialundervisning åt barn med läs- och skrivsvårigheter, samt att det bör ankomma på överstyrelsen att pröva motsvarande bidragsfråga med avseende å annan av timlärare fullgjord särskild specialundervisning. Där emot bör det enligt min mening alltjämt ankomma på Kungl. Maj:t att pröva fråga om statsbidrag till särskild specialundervisning i sådant fall, där en lärares hela undervisningsskyldighet tages i anspråk härför. I den mån ytterligare erfarenheter av praxis härutinnan ger anledning därtill, bör dock Kungl. Maj:t äga delegera denna beslutanderätt till överstyrelsen.

Vad jag nu förordat beträffande övrig specialundervisning i folkskolan bör tillämpas från och med redovisningsåret 1956/57. De kostnadsökningar för statsverket, som följer härmed, inträffar på grund av statsbidragssystemets utformning först från och med budgetåret 1957/58. Kostnadsökningarna hänför sig till förslagen om inrättande för specialklasseleverna av särskilda avdelningar i slöjd, hemkunskap och hushållsgöromål samt yrkeskunskap och om särskild specialundervisning jämväl åt barn med syn- och hörselsvårigheter. Överstyrelsen har uppskattat bidragsökningen på dessa punkter till sammanlagt omkring 85 000 kronor. Denna beräkning synes kunna godtagas. Kostnadsökningen för skoldistriktet kan beräknas till omkring 8 000 kronor.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att efter förslag av skolöverstyrelsen meddela närmare bestämmelser beträffande specialundervisningen i folkskolan i anslutning till vad jag här förordat.

I redogörelsen för försöksverksamheten med nioårig enhetskola under läsåret 1953/54 framhöll skolöverstyrelsen bland annat, att på försöksskolans högstadium borde anordnas en för hjälpklasseleverna särskilt avpassad praktisk utbildning. Denna synpunkt underströks såväl i fjolårets proposition (nr 120 s. 25) som av statsutskottet (SU 122 s. 41). Sedan särskilda inom överstyrelsen tillkallade sakkunniga verkställt utredning i frågan, har överstyrelsen den 28 maj 1955 fastställt förebilder till tim- och kurs-

planer jämte anvisningar för hjälpklasser på försöksskolans högstadium att gälla från och med innevarande läsår. Av tim- och kursplanerna för sjunde klassen framgår, att denna klass närmast skall utgöra en direkt fortsättning på mellanstadiet men med något ökat timtal för de praktiska ämnena. Dessutom ges utrymme för tillvalsämne (exempelvis engelska, slöjd, yrkeskunskap). Åttonde klassen har givits karaktär av yrkesorienteringsklass, där yrkesvalet skall särskilt förberedas. Även i denna klass finnes möjlighet till tillvalsämne. I nionde klassen bör eleverna erhålla en förberedande yrkesutbildning dels i form av undervisning i yrkesarbete i skolverkstad eller genom praktik på arbetsplats, dels genom en fortsättning och eventuellt specialisering av den undervisning i yrkest teori, som påbörjats i åttonde klassen.

Riktlinjer och anvisningar har sålunda utformats för hjälpundervisningens inre arbete på högstadiet. Beträffande organisationen i övrigt skall enligt nu gällande bestämmelser de för folkskolan gällande föreskrifterna i olika hänseenden äga motsvarande tillämpning. För att skapa gynnsammare betingelser för undervisningen av de intellektuellt utvecklingshämjade på högstadiet måste emellertid nämnda föreskrifter kompletteras med vissa särskilda bestämmelser. Under de gångna försöksåren har även anmälts behov av annan specialundervisning på högstadiet, exempelvis för elever med läs- och skrivsvårigheter. Jämväl i avseende å annan specialundervisning än hjälpundervisning fordras vissa kompletterande bestämmelser utöver de föreskrifter för folkskolan, som eljest skall tillämpas. Innan jag går närmare in på de olika detaljerna i överstyrelsens föreliggande förslag, vill jag härjämte omnämna, att överstyrelsen har under prövning frågan om bestämmelser angående hjälpklass elevernas avgång från enhets skolan och att överstyrelsen senare torde inkomma med förslag härom.

Jag biträder överstyrelsens förslag, att vid inrättande av hjälpklassavdelningar i försöksdistrikten högstadiet skall få räknas som särskild skola eller skolenhet. Detta möjliggör under vissa förutsättningar inrättande av ett större antal hjälpklassavdelningar på högstadiet än vad som är möjligt vid tillämpning av de för folkskolan gällande bestämmelserna. Grundtalet och delningstalen bör vara desamma som för folkskolan, alltså minst 8 elever för en avdelning, minst 18 elever för två avdelningar, minst 31 elever för tre avdelningar etc.

Beträffande förstärkningsanordningar kan varken de för hjälpklasser i folkskolan eller de för normalklasser på högstadiet gällande bestämmelserna utan vissa jämkningar tillämpas för hjälpklasserna på högstadiet. Vad skolöverstyrelsen nu föreslagit härutinnan har icke givit mig anledning till någon invändning. Jag erinrar emellertid om att Kungl. Maj:t enligt riksdagens bemyndigande (prop. 1955: 120 s. 88 och 89, SU 122 s. 49) äger besluta beträffande förstärkningsanordningar inom försöksskolan. Det torde alltså få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela närmare bestämmelser beträffande förstärkningsanordningar för högstadiets hjälpklasser. Det-

samma torde böra gälla i fråga om erforderliga förstärkningsanordningar beträffande övrig specialundervisning på högstadiet.

Uppenbarligen är det angeläget, att klassläraresystemet bibehålles för hjälpklass eleverna i så stor utsträckning som möjligt under hela skoltiden. I viss mån gäller detta även beträffande annan specialundervisning, där särskilda metodiska kunskaper och andra insikter kräves av läraren för undervisningens bedrivande. Med hänsyn härtill bör, såsom överstyrelsen förordat, ökade möjligheter beredas dylika lärare på högstadiet att undervisa i yrkes- och övningsämnen. För närvarande gäller som huvudregel, att i heltidstjänst i läroämnen på högstadiet må inräknas undervisning i övningsämnen och yrkesämnen samt i vissa fall tjänstgöring på lägre stadium med tillhopa högst en tredjedel av det sammanlagda antalet veckotimmar på tjänsten. Emellertid äger Kungl. Maj:t (prop. 1955: 120 s. 84, SU 122 s. 47), om särskilda skäl föreligger, medge inräkning av yrkesteoretiska ämnen upp till högst två tredjedelar av undervisningsskyldigheten. Med hänsyn till vad jag här anfört, torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att jämväl i fråga om lärare i hjälpklass eller annan specialklass på högstadiet besluta om inräkning av yrkesämnen och övningsämnen med mer än en tredjedel av undervisningsskyldigheten.

Vad jag nu förordat beträffande specialundervisningen på försöksskolans högstadium föranleder vissa ändringar och tillägg i de allmänna försökskolebestämmelserna. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att efter förslag av skolöverstyrelsen meddela närmare föreskrifter i detta hänseende.

Under åberopande av vad jag sålunda anfört och förordat hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

a) godkänna av mig förordade ändrade grunder för hjälpundervisningen i folkskolan, att tillämpas tills vidare från och med redovisningsåret 1956/57;

b) godkänna av mig förordade grunder för övrig specialundervisning i folkskolan, att tillämpas tills vidare från och med redovisningsåret 1956/57;

c) godkänna av mig förordade grunder för specialundervisning på försöksskolans högstadium, att tillämpas tills vidare från och med redovisningsåret 1956/57.

Vad departementschefen sålunda under II hemställt, däri statsrådets övriga ledamöter instämmer, bifaller Hans Maj:t Konungen samt förordnar, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:  
*Bertil Cederlund.*



## INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
I. Erfarenheter av den allmänna försöksverksamheten .....	2
1. Försöksverksamhet med enhetsskola .....	2
2. Pedagogisk försöksverksamhet vid högre skolor .....	27
3. Departementschefen .....	38
II. Specialundervisning m. m. i folkskolan och på försöksskolans hög- stadium .....	46
1. Inledning .....	46
2. Förslag och yttranden .....	48
A. Folkskolan .....	48
B. Försöksskolans högstadium .....	56
3. Departementschefen .....	58

---